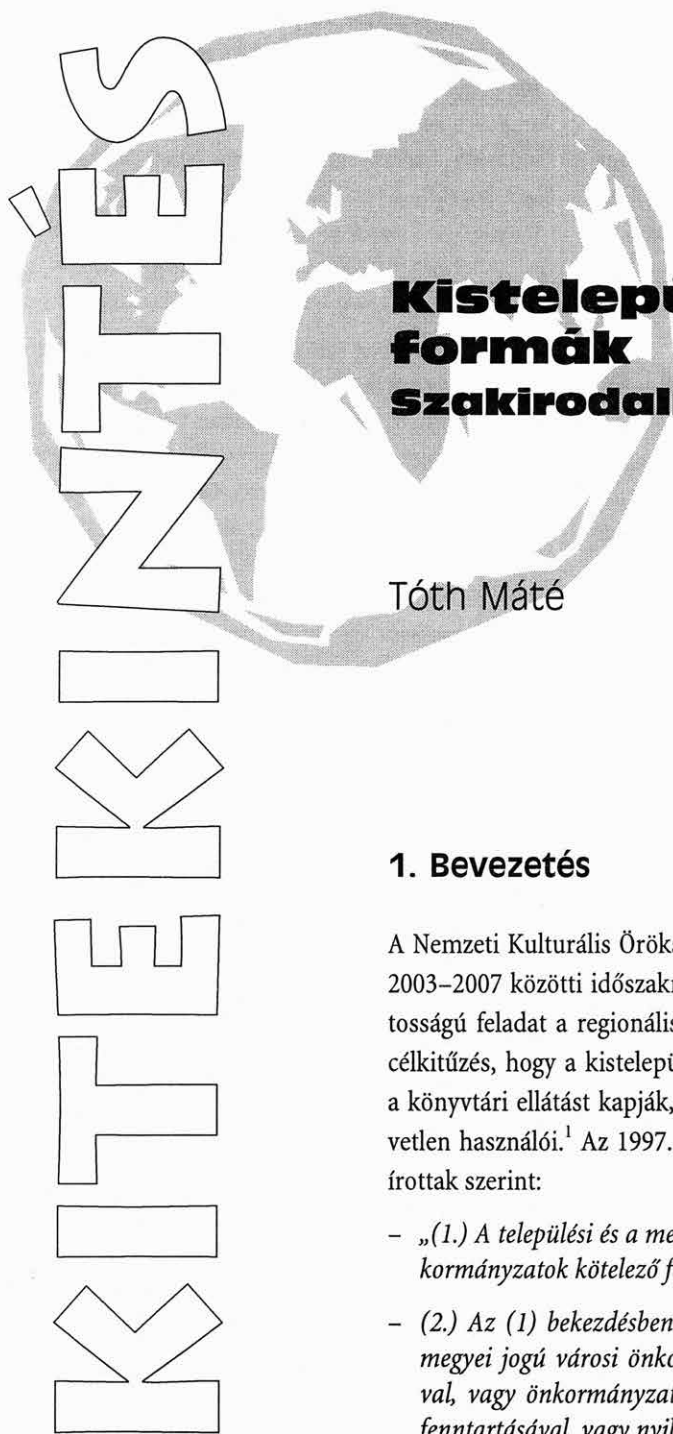

Kistélepülési ellátási formák Szakirodalmi szemle

Tóth Máté

1. Bevezetés

A Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumának könyvtári osztálya a 2003–2007 közötti időszakra kitűzött stratégiai céljaiban kiemelt fontosságú feladat a regionális könyvtári ellátás fejlesztése. Hosszú távú célkitűzés, hogy a kistélepüléseken és a kisvárosokban élők ugyanazt a könyvtári ellátást kapják, mint amit az ODR-tagkönyvtárainak közvetlen használói.¹ Az 1997. évi CXL. törvény 61. § 1-2. bekezdésében írtak szerint:

- „(1.) A települési és a megyei könyvtári ellátás biztosítása a helyi önkormányzatok kötelező feladata.
- (2.) Az (1) bekezdésben meghatározott feladatot a községi, városi, megyei jogú városi önkormányzat nyilvános könyvtár fenntartásával, vagy önkormányzatok közötti társulásban nyilvános könyvtár fenntartásával, vagy nyilvános könyvtár szolgáltatásának megrendelésével teljesíthetik.”²

Miután az esélyegyenlőség érdekében az ország bármely pontján élő állampolgárnak joga van minden számára szükséges információhoz és dokumentumhoz, a kistelepülések könyvtári ellátását hozzá kell kapcsolni a nagyobb egységekhez akár úgy, hogy a település önálló könyvtárat tart fenn és ezt fejleszti, akár úgy, hogy a megye megyei vagy nagyobb városi könyvtárától rendeli meg az önkormányzat mindazon szolgáltatásokat, amelyekre a településen szükség van.

A stratégiai célhoz kötődő konkrét feladatok a következők:

- ☉ A régiók figyelembe vételével, azzal összhangban létre kell hívni az egyes régiókban a könyvtári ellátás koordinálását szolgáló ún. „könyvtári tanács”-ot. Az egyes régiók – az egyetemi, köz- és egyéb fenntartású könyvtárakra vonatkozóan is, mintegy 1–2 milliós lakosság könyvtári ellátásának – összehangolására szolgálnak.
- ☉ Letéti ellátás keretében az 1997. évi CXL. törvény értelmében annak a modellnek a kidolgozása, amely a kis könyvtárakat fenntartó önkormányzatok számára biztosítja a szolgáltatások megvásárlását más könyvtáraktól.
- ☉ Az ellátórendszerek korszerűsítése, 10–50 ezer fős ellátó körzetek kialakításával.
- ☉ A mozgókönyvtári ellátási rendszerre történő felkészülés kialakítása a hátrányos helyzetű települések ellátása érdekében. A projektet – a megfelelő vizsgálatok elvégzését követően négy ezt vállaló megyében meg kell valósítani, további költségvetési ráfordítással.
- ☉ A felhasználónak közvetlenül postai és/vagy elektronikus úton eljuttatott szolgáltatás kiterjesztését is vizsgálat tárgyává kell tenni.

Összeállításunk a megrendelhető szolgáltatási formákra vonatkozóan kíván hasznosítható ötleteket adni a kistelepülések könyvtári ellátásának külföldi gyakorlata alapján.

Egyik szolgáltatási forma sem teljesen új a hazai közkönyvtári gyakorlatban. Az elmúlt évtizedek során nagyon sok kezdeményezés indult Magyarországon a kistelepülések könyvtári ellátásának megoldására. Ezekről ad áttekintést *Fehér Miklós* 2001-ben készült, a témában magyar nyelven, hazánkra vonatkozó irodalmat átfogó, szakirodalmi szemléje.³ Az egyes országok rendszereit, gyakorlatát pedig *Mihály Alíz* szakirodalmi szemléje mutatja be.⁴

A jelen szemlében szereplő ellátási formák bemutatását követően közvetlenül soroljuk fel az átnézett szakirodalmat. Ahol tudomásom volt róla, hogy létezik on-line elérhető változata egy-egy cikknek, úgy igyekeztem annak a közvetlen címét is megadni, hogy a további információkeresés még gyorsabban, akár a számítógép mellől azonnal megtörténhessen. Néhány ellátási forma esetében pedig olyan konkrét megvalósulásra találtam példát, melynek ismertetése az ellátást végző intézmények honlapjáról érhető el. Ebben az esetben a weblapok címét is megadtam az egyes típusok után. Ezekben a címeken az olvasó tovább tájékozódhat, újabb – általam esetleg nem is említett – ötleteket meríthet a külföldi könyvtárak gyakorlatából.

2. Megrendelhető kistelepülési ellátástípusok

2.1. Mozgókönyvtár

Külföldön a vidéki területek könyvtári ellátására mind a mai napig leginkább bibliobuszokat, mozgókönyvtárakat alkalmaznak. A különböző ellátási formák közül ennek van a legbővebb szakirodalma, és bár viszonylag magas a költségigénye, a falvak lakosai ragaszkodnak hozzá, hiszen számukra ez a legkézenfekvőbb megoldás. Az első mozgókönyvtár 1905-ben indult útjára az Egyesült Államokban. Egy kétlovas szekéren 2560 kötet volt elhelyezve; a szekeret a könyvtáros hajtotta, megállt

a környéken lakó farmerek házánál, és térítés nélkül kölcsönzött nekik az állományából.⁵ Az ellátási forma azóta sem vesztett népszerűségéből, napjainkban 1100 mozgókönyvtár működik az Egyesült Államokban, melyek 75%-a az 5000 lakosnál kisebb településeken élők számára kínálja szolgáltatásait.⁶ A 20. század első felében számos európai országban is megindult a mozgókönyvtári ellátás.⁷

Közép-Európában szintén vannak hagyományai ennek az ellátási formának. Csehországban például 1939 óta folyamatosan működik mozgókönyvtári ellátás. A kilencvenes évek közepétől több közép-európai ország is kísérletet tett a szolgáltatás újbóli felélesztésére. Szlovéniában a muraszombati járásban 1995-ben indult útjára a bibliobusz⁸, 1994 áprilisában pedig egy holland-szlovák közös projekt keretében a szlovákiai Svidnik körzetében indult be mozgókönyvtári ellátás.⁹

A szolgáltatás beindításához több önkormányzat összefogására van szükség. A településeknek meg kell egyezniük abban, hogy közös könyvtári rendszert építenek ki és ezt közösen finanszírozzák. Ez azonban nem elég, ugyanis egy ilyen megállapodásban figyelembe kell venni az országos könyvtári rendszer és a helyi közösség által diktált feltételeket egyaránt.

A mozgókönyvtári ellátásnak *három formáját* célszerű megkülönböztetni:¹⁰

☞ Mozgókönyvtár és fixen telepített szolgáltató pont együtt.

A mozgókönyvtári ellátásnak ez a leggyakoribb típusa, amikor egy fiókkönyvtári rendszerrel, vagy kisebb települések esetében letéti gyűjteményekkel, postai könyvküldő szolgálattal párhuzamosan folyik a könyvtári ellátás. Ekkor a bibliobusz jelentheti a szélesebb választékhoz való hozzáférést, ha a helyi fiókkönyvtárban, letéti gyűjteményben nincs meg valamely dokumentum. Gyakran ilyen esetekben a feltűnő színekkel kifestett bibliobusz egyben olvasócsalogatóként is funkcionál.

☞ Kizárólag mozgókönyvtár működik.

Bizonyos földrajzi, politikai, gazdasági tényezők jelenthetik azt, hogy nem célszerű felállítani állandó könyvtárat. Sok esetben a lakosok annyira szétszórtnak élnek egymástól (például tanyákon), hogy képzelenség állandó szolgáltató helyeket felállítani.

Erre számos példát találhatunk az Egyesült Államokban. A pennsylvaniai Lancaster megyében 14 000 diák van, akik nem járnak nap mint nap iskolába, hanem odahaza, a szüleiktől sajátítják el az iskolai tananyagot. Ezen a területen igen kicsi a népsűrűség, elszórt tanyákon élnek az emberek, gyakran igen távol a legközelebbi közkönyvtártól, vagy fiókkönyvtártól. Nekik a mozgókönyvtári ellátás biztosítja a tananyag felüli tudás megszerzésének egyedüli lehetőségét. A bibliobusz ebben az esetben „házhoz megy”, és havonta egyszer biztosítja a lehetőséget az egész családnak a könyvkölcsönzésre, a tájékoztató szolgálat igénybe vételére. Az amerikai könyvtárosok által csak „könyvtári pizzaküldő szolgálat”-nak nevezett forma legnagyobb előnye, hogy a könyvtárosok egészen közeli személyes viszonyt alakíthatnak ki a felhasználókkal, személyre szabottan megismerhetik az igényeiket, és így hatékonyabban tudják szolgálni a gyerekeket és szüleiket. Mivel csak havonta jár, ezért fontos eseménynek számít a bibliobusz érkezése. A buszon a modern információs technológia is elérhető: az alapfelszerelés része a videomagnó, a telefax, a telefon, és a multimédiás eszközök. A busz nyáron olvasó programokat és foglalkozásokat is kínál az érdeklődőknek.¹¹

Lappföldön, ahol igen alacsony a népsűrűség, szintén ez az egyetlen szolgáltatási forma az elszórtan élő népesség számára. A lappföldi mozgókönyvtárakban fokozottan jelentkezik a szociális funkció, a könyvtárosoknak ugyanis nemcsak a dokumentumokkal való ellátottságot kell biztosítaniuk, de kicsit oldani kell a hideg északi területeken való egyedüllét magányát is. Paradoxon, hogy míg az elszigetelten élő embereknek nagyobb szükségük van a

könyvtáros személyére is, addig éppen ezeken a helyeken jut a legkevesebb idő a megállókra, Lappföldön mindössze 15–30 percet áll egy helyen a bibliobusz.¹²

❖ Speciális funkcióval működő mozgókönyvtár.

Ez a típus valamilyen speciális feladatkörrel lett felruházva, például valamely hátrányos helyzetű réteg ellátását hivatott biztosítani (pl. az öregek, fiatalok, mozgáskorlátozottak, nemzetiségek). A külföldi szakirodalomban nagyon sok példát találunk az iskolások, óvodások így módon való könyvtári ellátására.

A wiesbadeni városi könyvtár 16 általános iskolával együttműködve az órák közötti szünetekben kínál a gyerekeknek olvashivalót egy bibliobusszal. A járműben tartanak iskolai órákat is.¹³

Finnországban 1990-ben indult meg a kifejezetten gyerekeknek nyújtott mozgókönyvtári ellátás. Helsinkiben két buszt használnak erre a célra. Az egyik korán reggel indul és a délelőtti folyamán járja az iskolákat és az óvodákat (hetente mintegy 70 helyen áll meg), a másik délután kettőtől van „szolgálatban” és 45 helyszínen kínálja szolgáltatásait. Mindkettő busz a könyveken túl rendelkezik magazinnal, videokazettákkal, CD-kazettákkal és CD-ROM-okkal.¹⁴ A két busszal így megoldották, hogy az iskolában is és a délutáni szabadidő eltöltéséhez is rendelkezésre állnak gyerekeknek kifejlesztett bibliobuszok.

A gyerekek számára nagyon vonzó szolgáltatási forma a bibliobusz,

különösen ha az ő igényeiknek megfelelő a jármű külső megjelenése is. (1. kép) Portsmouth-ban gyermekkönyvekben lévő rajzokat szkenneltek be és azzal dekorálták ki a busz oldalát, ezzel téve még vonzóbbá a szolgáltatást. Természetesen ehhez szükség volt a rajzok készítőinek a hozzájárulására is. A buszon lévő állomány elsősorban az iskoláskor előtti gyerekeket célozza meg, 4 hetente jár az egyes helyekre, ahol a gyerekeknek mesedélutánt kínál, a felnőtteknek addig az olvasásra nevelésről szóló beszélgetésre nyílik lehetőségük.¹⁵

2.1.1. Szempontok a tervezéshez

A mozgókönyvtári ellátás tervezésekor a következő szempontokat célszerű mérlegelni:

- az ellátott terület nagysága,
- a lakosság eloszlása,
- a szolgáltatóhelyek elhelyezkedése,
- a munkaórák száma (mennyi ideig jár a busz),
- az útviszonyok,
- a személyzet,

1. kép

A bibliobusz feltűnően kifestett külseje különösen a gyermekolvasókat vonzza. A képen látható egy mozgássérülteknek kialakított feljáró is.

- a könyvtári források elérhetősége,
- a lakosság mobilitása,
- a látogatások gyakorisága,
- a megállások időtartama.

Mindezeken felül néhány, hosszú évek tapasztalatai alapján meghatározott, általánosan (településtől, országtól, körülményektől függetlenül) érvényesnek vehető szabályszerűséget is jó észben tartani:

- 200 km az a maximum távolság, amit egy nap meg tud tenni a busz. Ez városias, sűrűn lakott területeken 20 km vagy annál is kevesebb. Az ideális napi mozgás 50 km.
- Napi 10 megállónál többet nem szabad tervezni, az átlagos és ideálisnak mondható szám 5 megállóhely.
- A nyitva tartás és a napi mozgás időbeli aránya ideális esetben 1:1, tehát körülbelül egy óra szolgáltatás után egy órát tölt azzal a busz, hogy átmenjen a következő szolgáltatási helyre. Amennyiben ez az arány felborul (pl. két óra mozgás áll egy óra nyitva tartással szemben), a szolgáltatás fenntartása gazdaságtalanná válik.

Az IFLA ajánlása alapján a következő paraméterekkel működik egy ideálisnak mondható mozgókönyvtári ellátás:

egy busz kéthetente 9 napon keresztül megy, napi 50 km-t tesz meg, 5 helyen áll meg, a fedélzeten lévő 2 fős személyzet naponta 50 címet kölcsönöz ki óránként.

Ehhez talán érdemes hozzátenni a szlovákiai Svidník körzetében 10 évvel ezelőtt beindított mozgókönyvtári projekt által használt irányelveket is, amelyek a megállások időtartamára nézve adnak útmutatást. Eszerint a 200 lakos alatti településeken 15, a 200–500 közöttiekben 30, az 500 lakos fölöttiekben 45 perces megállókra van szükség.¹⁶ Mivel egy nagyjából hasonló háttérrel rendelkező or-

Intézmény	Maribor Közkvt.	-	-	Svidník Közkvt.	PCLS	Murcia Közkvt.
Ország	Szlovénia	Luxemburg	Lappföld	Szlovákia	USA	Spanyolország
A megállás gyakorisága	2 hét	2 hét	2 hét	-	4 hét	3 hét
A megállás időtartama	1,5-2óra	-	10-25 perc	15-60 perc	1 óra (átlag)	0,5-2 óra
A megállóhelyek száma (össz.)	49	100	270	74	37	150
A megállóhelyek száma (napi)	4-6	3-10	18 (átlag)	-	4-5	2-5
Az ellátott terület lakosságának száma	-	392 ezer fő	-	44 ezer (összes) és 23 ezer (valós)	-	180 ezer fő
Az ellátott terület nagysága	-	2586 km ²	-	860 km ²	-	-
A bibliobuszok száma	1	2	2	2	1	4
Mikor?	2003	1997	1989	1994	2003	2003

1. táblázat
Az egyes szolgáltató rendszerek jellemzői

szágról van szó, ezeket a számokat, véleményem szerint, érdemes szem előtt tartani.

A konkrét szolgáltató rendszerek azonban gyakran nem illeszkednek az IFLA által kiadott irányelvekhez. Az 1. táblázat azt hivatott szemléltetni, hogy az eltérő társadalmi, földrajzi viszonyok között működő rendszerek mely pontokon miként alakítják saját „szájuk íze” szerint a mozgókönyvtári ellátást. Sajnos nem minden rendszerhez találtam meg minden adatot, de egy gyors áttekintésre talán így is alkalmas a táblázat.

2.1.2. Menetrend és költségek

A *menetrendről* való tájékoztatás kétféle módon történhet, az egyik megoldás szerint a beiratkozott könyvtárhasználók bizonyos rendszerességgel (általában negyedévente) postai úton kapnak tájékoztatást a bibliobusz elkövetkező néhány hónapra szóló menetrendjéről. A másik út, hogy a menetrendet közlésezik az interneten ahogy, erre számos példát találunk a bibliobuszt üzemeltető közkönyvtárak honlapjain.²³ Célszerű mindkét tájékoztatási megoldással élni, tekintve, hogy Magyarországon pl. meglehetősen kevesen használják az internetet a teljes lakosság számához viszonyítva.

Finanszírozás és költségek: A közkönyvtári ellátás tervezésekor kulcsfontosságú teendő mérlegelni a kínált szolgáltatás és annak árának arányban állóságát. Komoly szinten befolyásolhatják a kereteket a szolgáltatáshoz rendelkezésre álló anyagiak. A falusi lakosoknak elfogadható szolgáltatást kell nyújtani a fenntartó számára is elfogadható áron: e kettő tényező között nehéz megtalálni a megfelelő egyensúlyt.

Nyugat-Európában gyakran úgy tekintenek a mozgókönyvtárra, mint az egyik legköltségesebb ellátási formára, és ezért sokhelyütt inkább a fixen telepített szolgáltatási típusokat preferálják. Az adott viszonyok szerint kell mérlegelni minden önkormányzatnak, hogy mozgókönyvtárat vagy egy fiókkönyvtárat célszerű-e inkább fenntartania. A mozgókönyvtár annyiban költségesebb, hogy vásárolni

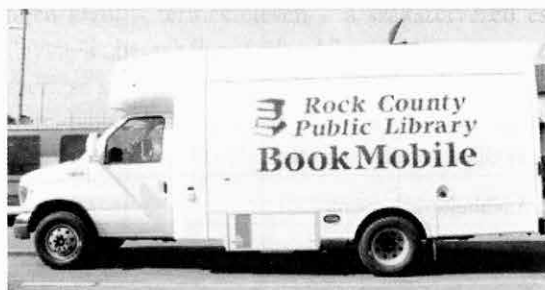
kell egy járművet, és azt üzemben is kell tartani (üzemanyag, karbantartás stb.) azon felül, hogy valamennyi más, a fiókkönyvtárra is jellemző kiadás megmarad. A költségeket az redukálja le mégis jelentős mértékben, hogy mindezt több önkormányzat közösen állja. Azonban mindig csak konkrét esetekre nézve lehet megmondani, hogy a (fiók)könyvtár vagy a bibliobusz az olcsóbb szolgáltatási forma.

A mozgókönyvtár telepítése olyan jelentős anyagi ráfordítást igényel, ami csak hosszú évek során térül meg. Célszerű különbséget tenni a járműre fordított egyszeri beruházás és a későbbi fenntartási költségek között a szükséges anyagiak számbavételénél. A jármű költsége erősen függ a választott típustól, a felszereltségétől. Egy bibliobuszt átlagosan 10 évig lehet üzemben tartani. Az üzemben tartás költségeinek legfontosabb összetevői: a jármű karbantartása, a megállóhelyek karbantartása és a fejlesztése, a telekommunikációs költségek, benzin-költség, a jármű biztosítása, adója, külső felületének rendben tartása.

2.1.3. A mozgókönyvtár járművei

A mozgókönyvtári ellátásra háromféle típusú jármű vált be: a kisteherautós, a buszos, ill. a nyergesvontatós. Vegyük sorra ezeket

- ☛ *Kisteherautó-típus:* körülbelül 7 méter hosszú kisteherautó, vagy kisbusz, mely maximum 1500–2000 kötet szállítására képes. 1500 főnél kisebb települések ellátására alkalmas. Ennél a

2. kép

A kisteherautó típusú bibliobusz

típusnál a jármű kis mérete miatt nem nyílik lehetőség egyéb programok nyújtására, mint mesedélután a gyerekeknek, filmvetítés stb. Újonnan beépített területek esetén ilyenekkel lehet felmérni a lakosság könyvtári ellátásra vonatkozó igényeit. (2. kép)

- ☉ **Busz-típus:** körülbelül 10 méter hosszú jármű, mely 3–4000 kötet szállítására alkalmas. A nagyobb belső tér miatt egy ilyen méretű bibliobuszban már lehetőség nyílik komolyabb programok szervezésére. Maximum 5000-es lélekszámú települések ellátására képes, egy-egy településen többször is megállva. (3. Kép)

3. kép
A maribori közkönyvtár bibliobusza

- ☉ **Nyergesvontató-típus:** Ez gyakorlatilag egy kamion, melynek raktere könyvtárrá van átalakítva. Teljes hossza meghaladhatja az 15 métert, befo-

4. kép
Egy nyergesvontató belső tere nagyobb kényelmet biztosít

gadóképesége körülbelül 5000 kötet. A belső tér – méreténél fogva – nagyobb kényelmet biztosít mind a használóknak mind a személyzetnek, mint egy hagyományos bibliobusz. (4. kép) Maximum 7500 fős lélekszámú települések ellátására képes. Méreténél és súlyánál fogva csak széles, jó minőségű utakon lehet használni.²⁴ (5. kép)

5. kép
Nyergesvontató-típus

Az IFLA ajánlásai közt a jármű műszaki paramétereire és belső felszereltségére vonatkozóan is igen részletes leírások találhatók.²⁵ Ezt nem érdemes részletezni, hiszen a mozgókönyvtári ellátás bevezetésekor ez a jármű tervezőjére tartozik. Az Egyesült Államokban több cég is foglalkozik bibliobuszok tervezésével.

(A következő vállalatok honlapjain sok kép és leírás található a legújabb amerikai bibliobusz konstrukciókról: Farber Specialty Vehicles www.farber-sv.com; Matthews Specialty Vehicles www.msvehicles.com; Midwest Mobile Technologies, Inc. www.midwestmobile.com; OBS, Inc. (Ohio Bus) www.ohiobus.com; Thomas Built Buses www.thomasbus.com; Turtle Top Specialty Products Division www.turtletop.com)

2.1.4. A járművek személyzete és állománya

Fontos kérdés az is, hogy milyen *személyzet* teljesíten szolgálatot a busz fedélzetén. Természetesen a legideálisabb eset, amikor diplomás könyvtárosok dolgoznak, akik akár a bibliobusz állományán is képesek információval szolgálni, tájékoztatni. Ahol azonban ez megoldhatatlan, előfordul, hogy szakképzetlen munkaerővel, vagy éppen önkéntesekkel üzemeltetik a bibliobuszt. Ilyen esetben szakképzett könyvtárosok ellenőrzik megadott rendszerességgel a buszon folyó munkát.

A személyzet létszámára vonatkozóan az IFLA szerint azt kell figyelembe venni, hogy egy fő egy óra alatt 60 könyvet képes kiadni, tehát eszerint egy vagy két főre van szükség a buszon. Egy fős személyzet esetén a buszvezető és a könyvtáros egy és ugyanaz a személy. Bár sok helyütt van rá példa, igazából nem jó megoldás, különösen a gyermekolvasók esetében, akik több foglalkozást, nagyobb odafigyelést igényelnek. A legáltalánosabb a kétfős személyzet. Ekkor a buszvezető is részt vesz a könyvtárosi feladatokban, így sokkal hatékonyabban tudnak dolgozni a megállóhelyeken. Mivel a busznak szigorú menetrend szerint kell járnia, az állandó személyzet mellett gondolni kell az esetleges megbetegedésekre, valamelyik munkatárs hirtelen „kiesésére”. A könyvtár dolgozói közül ki kell jelölni azokat a személyeket, akik váratlan helyzetekben helyettesíteni tudják a busz állandó dolgozóit. Ezeket a potenciális helyettesítő embereket is célszerű ellátni a bibliobuszon szükséges speciális ismeretekkel.²⁶ A svidniki járásban önálló osztályt alkotnak a mozgókönyvtár dolgozói. A két járműre összesen 7 személy jut: 1 osztályvezető, 2 könyvtárosnő, 2 gépkocsivezető, 1 gépkocsivezető-raktáros, és 1 munkatárs az állomány feldolgozására.²⁷

Az *állomány összetételére* vonatkozóan elsődleges szempont, hogy a lakosság szórakozási, információs, tanulási és kulturális igényeit kell figyelembe venni. Ezt célszerű a szolgáltatás bevezetése előtt felmérni. Egy 2000 kötetes állomány nagyságot te-

kintve az IFLA által javasolt összeállítás a következő:

Kategória:	Az állomány nagysága (db, kötet):
Felnőtt szépirodalom	500
Felnőtt tudományos és ismeretterjesztő	450
Gyermek szépirodalom	200
Gyermek ismeretterjesztő	200
Gyerekeknek szóló képes- és meséskönyvek	200
Ifjúsági irodalom	150
Felnőtt műveltségi irodalom	100
Nagybetűs könyvek gyengén látóknak	100
Tájékoztató szakkönyvek (enciklopédiák)	40
Hangoskönyvek	30
Videokazetták	30
Összesen:	2000
Zenés kazetták, lemezek	100
Magazinok (cím)	10
Játékok	10

2. táblázat

A 2000 kötetes állomány arányai az IFLA javaslata szerint

A Svidnik város környékén működő szlovák mozgókönyvtár állományának százalékos összetétele a következő oldalon látható 3. táblázat szerint alakult²⁸.

Megfigyelhető a gyermekkönyvek túlsúlya a felnőtteknek szóló irodalommal szemben, illetve szembe-tűnő a nem hagyományos könyvári dokumentumok magas aránya is. Összesen alig több mint 14000 kötetes könyvtár állományának megfelelő mennyiségű dokumentum érhető el a bibliobuszon

A dokumentum típusa:		Db	%
Felnőtteknek	Ismeretterjesztő irodalom	2546	17,21
	Szépirodalom	3440	23,26
	Összesen	5986	40,47
Gyerekeknek	Ismeretterjesztő	1116	7,54
	Szépirodalom	6342	42,88
	Összesen	7458	50,42
Egyéb dokumentumok	Videókazetták	628	9,08
	CD-lemezek	79	
	Hangkazetták	637	
	Összesen	1344	
Periodikumok		42 cím /114 példány	

3. táblázat

A Svidnik város környékén működő szlovák mozgókönyvtár állományának százalékos összetétele

keresztül. Tervezik, hogy 20 000 dokumentumra növeljék az állományt. A teljes állománynak csupán egy része kerül a bibliobuszba.

Az állomány nagyobb részét a kisteherautó-típusban évente célszerű cserélni, a nyergesvontató-típusban két éven belül. A mozgókönyvtár állományában nem lehet olyan könyv, dokumentum, amit 6 hónapon keresztül nem kölcsönöztek. (Ez az időszak azokon a helyeken, ahol nagyon sokan használják a mozgókönyvtárat, 3 hónap.)²⁹ Az állomány állandó forgatását rendszerint a központi könyvtár dokumentumaiból, vagy letéti gyűjteményekből oldják meg.

2.1.5. Infobusz, Kibermobil, Könyvtárhajó

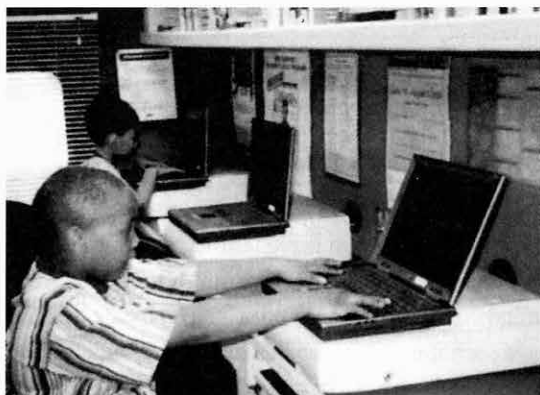
Mivel ez meglehetősen nagy költségigénnyel működtethető forma, Hollandiában komolyan fontolóra vették a rendszer leépítését, és bizonyos mértékig való helyettesítést Interneten keresztül történő dokumentumszolgáltatással. A könyvtárosok azonnal tiltakoztak, hiszen az elektronikus úton szerez-

hető információ nem helyettesítheti a személyes kapcsolattartást is jelentő mozgókönyvtári ellátást. Mivel mind a felhasználók, mind a könyvtárosok véleménye szerint ez a kistelepüléseken élők számára a legadekvátabb ellátási forma, a problémát a bibliobusz útvonalának módosításával és a modern technológia beépítésével kísérelték meg megoldani.³⁰

A fejlesztések mindinkább az *elektronikus bibliobusz* (cybermobile) irányába mutatnak az utóbbi években. A különböző telekommunikációs eszközök segítségével hívása a mozgókönyvtári szolgáltatásokban nem új keletű. Korábban rádióval szerelték fel a bibliobuszokat, azzal továbbították a kéréseket a központi könyvtárnak, később internet-kapcsolattal biztosítottak hozzáférést a hálózathoz. Ezt korábban csak a buszon szolgáltatot teljesítő könyvtárosok számára tették elérhetővé, később azonban kifejezetten felhasználói internetezés céljából kifejlesztett járművek kerültek forgalomba.³¹

A Memphis és a Shelby Megyei Könyvtárak 1999-ben elsősorban a területükön élő betelepülők, emig-

rások kulturális igényeihez szabott ellátási formaként indították útjára az „Infobus”-t. A nem angol-ajkú lakosság számára kívántak ezzel könyvtári szolgáltatásokat nyújtani. Az infobuszt a rendszer 23. fiókkönyvtáraként aposztrofálták. Ennél a megoldásnál a hangsúly az informatikai eszközök elérhetőségén van, így viszonylag kevés könyvet és hagyományos papír-alapú dokumentumot vitt magával a busz. Az infobuszon hat munkaállomás volt elhelyezve, mindegyik tartalmazott: laptopot színes monitorral; színes nyomtatót; multimédiás eszközöket; modemet, mely biztosította az internethasználatot a busz tetején elhelyezett nyolc darab antenna segítségével. (6. kép)

6. kép

A Memphis és Shelby megyei közkönyvtár „Infobus”-a

Elérhető volt az állomásokon keresztül a Memphis és a Shelby Megyei Könyvtárak és Információs Központok számítógépes rendszere is.³²

Hogy az Egyesült Államokban népszerűségnek örvend az elektronikus bibliobusz, vagy kibermobil, abból is megállapítható, hogy jelentős anyagiakat készek áldozni erre a célra. Az Illinois államban működő kelet-St. Louis-i közkönyvtár 1998-ban indította el a „Kibermobil projekt”-jét, melyet egy könyvtárosoknak segítséget nyújtó központi szervezet finanszírozott (Library Services and Technology Act). A projekt olyan iskolákat célt meg a

szolgáltatásaival, melyek nem rendelkeznek könyvtárral és internet-hozzáféréssel, illetve a nagy távolság miatt nem férhetnek hozzá a központi könyvtár szolgáltatásaihoz. Mindez mintegy 20 000 potenciális felhasználót jelent a távoli vidékeken.³³

Arra is találunk példát, amikor a modern telekommunikációs eszközöket a hagyományos bibliobusz kiegészítéseképpen használják. Eerre szolgál egy modest internetkapcsolat, melynek segítségével műholdon keresztül fut az információ. Manapság már az alapfelszerelés része az on-line kapcsolat a járművekben, melyen keresztül elérhetők a könyvtári adatbázisok, és az internet. Egyre több jármű van felszerelve továbbá faxszal, telefonnal és fénymásolóval.

Luxemburgban a könyvtári munkafolyamatokat automatizálták és építették be a bibliobuszba. Minden kölcsönzéssel kapcsolatos művelet számítógépen történik, sőt a feldolgozás is. Minden bibliobuszon van egy számítógép, amit menet közben a földre helyeznek, és esténként levesznek a járműről, hogy adatait egy központi gépre vigyék. Az olvasójegy ennek megfelelően egy mágneses kártya, (létezik családi kártya is) ami azonosítja az olvasót a gép előtt.³⁴

Minden ország a maga mozgókönyvtári ellátását a saját természeti és kulturális környezetéhez igazítja. Míg Kenyában tevék szállítják kéthetente a könyvtári dokumentumokat a pásztoroknak és a vidéki embereknek,³⁵ addig Norvégiában a nehezen megközelíthető helyeken (fjordok, kicsinyke szigetek) egy úszó könyvtár látja el a lakosságot könyvekkel. Az „Epos” nevű könyvtárhajó évente kétszer látogatja meg a tengerparton elszigetelten élőket, és nyújt nekik kölcsönzési lehetőséget. Elsősorban gyerekek használják, így az állomány fele gyermekkönyvekből áll. Erről akármennyi könyvet ki lehet kölcsönözni. A gyerekek rendszerint élnek is a lehetőséggel, annyi könyvet visznek magukkal, amennyit csak elbírnak az iskolatáskájukban.³⁶ (7. kép)

7. kép
Az „Epos” - Norvégia könyvtárhajója

Irodalom

ALLOWAY, C. S. – HILL, S. N.: Bookmobile confabs offer successes. In: Library Journal, 1993. 18. no. 19. p.

ATUTI, Richard Masaranga – IKOJA-ODONGO, J. R.: Private camel library brings hope to pastoralists: the Kenyan experience. In: Library Review, 1999. 1. no. 36–42. p.

BOYCE, Judith I. – BOYCE, Bert, R.: Library Outreach Programs in Rural Areas. In: Library Trends, 1995. 1. no. 117–118. p.

BROWN, V: Cybermobile Project. In: Illinois Libraries, 2000. 3. no. 167–171. p.

HALASI Edina: Bibliobusz Luxemburgban, avagy a számítógéphasználat előnye egy kis ország sok kistelepülésének gyors ellátásában. In: Könyvtári híradó, 1997. 12. sz. 12–14. p.

HEUFF, I.: ‘Voor kleine kernen is de bibliobus de beste basisvoorziening’: hoe lang blijven de bibliobussen nog rijden in Zuid-Holland? In: Bibliotheekblad, 1997. Aug. 6–8. p.

HOFMANN, C. – SCHMELZEISEN, G.: Der kinderbus: Bucher für die Grundschulkinder. Ein neues Angebot der Stadtbibliothek Wiesbaden. In: Buch und Bibliothek, 1998. 12. no. 732–734. p.

KALINOVA, Vesta – HRABINSKA, Tatiana: Bibliobuszok – egy holland-szlovák projekt. In: Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 1994. 6. sz. 56–61. p.

KING, Bobby – SHANKS, Todd: This is not your father's bookmobile. In: Library Journal, 2000. Nyár (Net Connect különszám) 14–17. p.

LEVINSON, Nancy Smiler: Takin' It to the Streets – The History of the Book Wagon. In: Library Journal, 1991. 8. no. 43–45. p.

LOCKWOOD, Annette: Bookmobile Provides Home-Schoolers with Regular Library Period. In: American Libraries, 1996. 11. no. 32–33. p.

MULLER, Stefan – SKODOVA, Anna: Projektovanie tras a zastavok bibliobusov v okrese Svidník. <http://www.snk.sk/snk/ki/c.8-9/priloha/tras.html>

Oevstegaard, Anne Marie: „Epos” – Norway's floating library In.: 66th IFLA Council and General Conference, Jerusalem, 2000. <http://www.ifla.org/IV/ifla66/papers/141-175e.htm>

PAPP József: Új bibliobusz a muraszombati könyvtárban. In: Könyvtári Levelező/lap, 2000. 6–7. sz. 35–36. p.

SCHNEIDER, Karen G.: The Cybermobile: a groovy set of wheels. In: American Libraries, 1998. 8. no. 76. p.

SIMONS, D.: Family Library Link: Portsmouth City Libraries. In: Service Point, 1999. Ápril, 4. p.

TOIVIAINEN, M.: Snadin matkassa. Lasten kirjastoautossa ahtaus luo tunnelmaa. In: Kirjastoletti, 2001. 6. no. 10. p.

TÓTH Dezső: Suomiban jártam – bibliobuszokat láttam. In: Könyvtáros, 1989. 5. sz. 284–285. p.

További tájékozódásra:

Nemzeti bibliobusz oldalak:

<http://www.norskbiibibliotekforening.no/bokbuss/> (Norvégia)

<http://www.filibussen.dk/> (Dánia)

Oldalak a bibliobuszok történetéről:

<http://www.ifla.org/VII/s38/news/mobpos.htm> (poszter)

<http://www.angelfire.com/pa2/clearfieldbookmobile/history.html>

<http://www.durhamcountylibrary.org/outreach/hist.htm>

<http://www.sjrls.public.lib.ga.us/bkmobile.html>

http://www.harrison.lib.ms.us/history/history_bookmobile_1953.htm

Konkrét szolgáltatások honlapjai a szomszédos országokból:

<http://www.kgz.hr/mreza/bibliobus/default.asp>
(Horvátország)

<http://sikmb.mb.sik.si/angl/busbib.htm> (Szlovénia)

<http://sikms.ms.sik.si/BIBLIOBUS.HTM> (Szlovénia)

<http://sikkp.kp.sik.si/bibliobus.html> (Szlovénia)

<http://sikng.ng.sik.si/okno1.htm> (Szlovénia)

<http://www.cvtisr.sk/itlib/itlib021/bibliobus.htm>
(Szlovákia)

2.2. Konténerkönyvtár

Az Egyesült Királyságban a hagyományos bibliobusz mellett a konténerkönyvtár is elterjedt szolgáltatási forma volt. Elsősorban az 1500 és 4000 fő közötti lélekszámú településeken használható jól, ahol egy bibliobusz, kéthetenkénti néhány óras látogatása nem elégtén ki az igényeket, ám a közösség nem tud fenntartani folyamatos nyitva tartással működő fiókkönyvtárat. A szolgáltatás lényege, hogy a vontatójármű és tréler egy könyvtárnak berendezett konténert tesz le a kistelepülésen, majd néhány nap múlva továbbszállítja azt, ezzel mintegy a mozgókönyvtári ellátás és a hagyományos könyvtárak által nyújtott szolgáltatás előnyeit ötvözi.

Előnyei a mozgókönyvtárakkal szemben, hogy több könyv elfér a polcain, helybeni használatra is lehetőséget nyújt, hosszabb időn keresztül kínálja szolgáltatásait egy-egy helyen, gyermekprogramokat is tud nyújtani, fizikai értelemben pedig könyvebben meg lehet közelíteni. Egy kisebb vidéki fiókkönyvtárral szemben, hasonlóan a mozgókönyvtárakhoz, az állomány nagyobb kihasználtságát ígéri, tekintve, hogy sokkal nagyobb közösség számára kínálja a benne elhelyezett dokumentumokat.

A szolgáltatás menete a következőképpen alakul a Cornwall megyei közkönyvtár konténerével. Összesen kettő konténeres egység kínál könyvtári ellátást hat település lakosai számára. A vontatójármű, a tréler és rajta a konténer hétfő délután érkezik az

első településre. Itt a jármű vezetője leemeli a „könyvtárat” a speciálisan erre a célra kialakított helyre, majd biztosítja az egység elektromos csatlakozását. A tréler úgy tervezték meg, hogy egyetlen ember is elég legyen a konténer leemeléséhez és az elektromosság üzembe helyezéséhez. Ezután a tréler és a vontatójármű átmennek a másik konténerért és azt is átszállítják a következő településre. A következő forduló csütörtök délelőtt van, a harmadik péntek délután, majd újra hétfő délután, amikor a könyvtárat megint a legelső helyre szállítják. Így egy hét alatt mind a hat helyen legalább két napig használható az állomány.

Az állomány összetételére vonatkozóan nem találtam konkrétumokat, csak a méretére. Az egyik Cornwall megyei konténerkönyvtár teljes állománya 7579 könyvtári egység, ebből 3518 van szabadpolcon, a másiknak 6571, amiből 3659 található a polcokon. A szabadpolcos állományban gyermekkönyvek, tájékoztató segédkönyvek és folyóiratok, magazinok is megtalálhatók. Hangzóanyagokat szintén lehet igényelni, ezeket a központban helyezték el. Mindez azt jelenti, hogy egy teljes fiókkönyvtár méretű állomány áll a használók rendelkezésére, azzal a különbséggel, hogy az állandó frissítés miatt sokkal változatosabb kínálatot lehet az olvasók rendelkezésére bocsátani.

Az egyes településeken találni kell egy megfelelő helyet, ahol a konténert le lehet rakni, és ami a településen lakók számára jól megközelíthető. A hely előkészítése 1978-ban 1500–2000 angol fontba került. A legköltségesebb teendő az elektromosság elérhetővé tétele a konténerben.

Szintén költséges a vontató és a tréler beszerzése és fenntartása. Együttműködési lehetőség hiányában Cornwall megyében, egyedül a könyvtár tartotta fenn ezeket a járműveket. A sofőr alkalmazása is problémás tényező lehet, ugyanis egyrészt nehéz találni egy ilyen járműre is érvényes jogosítvánnyal rendelkező személyt, másrészt mindössze három napon keresztül tudják őt foglalkoztatni. Ebben a

vonatkozásban már elképzelhető az együttműködés más megyei szervezetekkel, akiknek szintén csupán rész munkaidőben van szükségük gépkocsivezetőre.

A konténerek fenntartása nagyon sokba kerül (gondoljunk például a magas karbantartási költségekre). Az állandó emelgetés, törődés miatt nem garantált a hosszú élettartamuk sem. Problémát jelent, hogy kevés ilyen szolgáltatást nyújtó egység működik és így az előállítása is sokkal drágább, mint ha tömegesen gyártanának konténerkönyvtárakat.

Cornwall megyében a szolgáltatást két év kísérleti periódus után leállították elsősorban, finanszírozási problémák miatt. A kísérleti időszak alatt nyilvánvalóvá vált, hogy a szolgáltatás ára akkor térül meg, ha legalább öt könyvtári egységet mozgatnak 10–15 település között egyetlen vontatójárművel és trélerrel. Ebben az esetben az a legnagyobb veszély, hogy műszaki meghibásodás esetén minden egyes település könyvtári ellátás nélkül marad. Az állomány forgatása szintén hatékonyabb, ha a könyvtárak egyszerre több konténert üzemeltetnek.³⁷

Jelenleg az Egyesült Királyságban több konténerkönyvtár program is sikeresen működik, gyakran a mozgókönyvtár és a fiókkönyvtári hálózat mellett. A konténerkönyvtár „menetrendje” szintén elérhető az interneten keresztül. Több ilyen menetrend összehasonlításából kiderült, hogy mind a mai napig egy konténer átlagosan három települést szolgál ki, és rendszerint két napot tölt egy-egy településen, ahol a nyitva tartási ideje körülbelül úgy alakul, mint egy átlagos fiókkönyvtáré.

Irodalom:

PYBUS, Ron – TURNER, Paul – DAVIES, W.: Container and Transportable Libraries, Experiments in Cornwall, Derbyshire and Bradford. [s. l.]: Branch and Mobile Libraries Group of the Library Association, 1978. 3–10. p.

További tájékozódásra:

<http://www.westberks.gov.uk/westberkshire/leisure.nsf/pages/WashComm153408.html>

2.3. Hordozható könyvtár (transportable library)

A konténerkönyvtár mellett más alternatív mozgókönyvtári ellátási formát is kidolgoztak az Egyesült Királyságban. 1974-ben Bradford körzetében a konténerkönyvtárhoz nagyon hasonló ellátási formával kezdtek kísérletezni. Mivel a bibliobusz és a konténerkönyvtár csak igen szűkös teret biztosít az olvasóknak, olyan megoldást találtak ki, hogy csak a könyvtári bútorzatot szállítják egyik helyről a másikra, és nem a teljes „könyvtárápületet”. A helyszínt, ahol mindezt leteszik mindig az adott közösség biztosítja (rendszerint a kultúrház, cserkészfoglalkozásoknak helyet adó tágas terem, egyházi ingatlan stb.). A megoldás a konténerkönyvtárhoz hasonlóan a fiókkönyvtár és a bibliobusz előnyeit ötvözi, ugyanis a mellett, hogy viszonylag hosszú nyitvatartási idővel rendelkezik, állománya hozzáférhető több település lakói számára is.

A szolgáltatás menete a konténerkönyvtárhoz hasonlítható. A Bradford körzetében való működés során három települést szolgált ki egy ilyen egység, mindenhol 1–3 napig maradt, és hetente összesen 32 és fél órán keresztül tartott nyitva. Ez településenként hetente 7–15 óra könyvtári szolgáltatást jelentett, jórészt olyan időpontokban, hogy lehetőleg mindenki meg tudja látogatni (zárás: 19.30-kor).

Bradford körzetében összesen 12 db könyvtári polcot és egy kiszolgáló pultot szállítottak településről településre egy teherautó segítségével. A polcok alá járárgörgőket szereltek, így azokat könnyedén lehetett mozgatni. A ki- és a bepakolás megkönnyítése érdekében a teherautó raktere és a működésre kiválasztott helyszín bejárata között nem volt szintbeli eltérés, így a polcokat gyakorlatilag egyetlen mozdulattal be lehetett húzni a teherautó rakterébe.

Egy ki-, illetve bepakolást összesen harminc perc alatt le lehetett bonyolítani, ami a helyszínt biztosító intézménynek gyakran azt jelentette, hogy az esti fél nyolcas zárást követően 8-kor már egy teljesen más profilú rendezvényt is el lehetett kezdeni ugyanabban a teremben.

Bizonyos szempontból gazdaságos volt a vállalkozás, ugyanis a korábbi bibliobuszok által a térségbe szállított 3320 kötet helyett 4200 könyvvel tudták szolgálni a településeken élőket, ráadásul sokkal hosszabb nyitvatartási idő mellett. A könyvkölcsönzések száma 50%-kal emelkedett, amiből leginkább a gyerekek vették ki a részüket fokozott aktivitással. A szolgáltatási forma költségei azonban a jobb kihasználtság mellett sokkalta magasabbak voltak a hagyományos mozgókönyvtárnál:

- ☉ a szolgáltatás teljes költségvetése 12 400 angol font volt (ebben benne van a jármű költsége is, ami 4000 angol font), szemben a mozgókönyvtár 9740 fontjával;
- ☉ mindebből a jármű költségei (nem számolva a személyzetet) 2684 angol font, szemben a bibliobusz 1006 fontos költségével.

A szolgáltatás 1978-ban indult útjára Bradford körzetében. A róla szóló cikk³⁸ valószínűleg a bevezetés és az új ötlet körüli eufóriában született, mert a hátrányairól egyáltalán nincsen szó. Egy biztos: jelenleg Bradford körzetében nem működik ilyen hordozható könyvtár és a legújabb szakirodalomban sem igen van említés a 70-es évek végén olyan újszerűnek tűnő megoldásról.

Irodalom:

Pybus, Ron – Turner, Paul – Davies, W.: Container and Transportable Libraries, Experiments in Cornwall, Derbyshire and Bradford. [s. l.]: Branch and Mobile Libraries Group of the Library Association, 1978. 17–21. p.

2.4. Postai könyvküldő szolgálat (books-by-mail service)

A postai csomagküldő szolgálat az egyik legrégebbi ellátási forma kistelepülésen élők számára. Az Egyesült Államokban egy történelmi híradás alapján már 1921-ben működött ilyen szolgáltatás a South Central Library Systemben. A vidéken élő farmerek, más felhasználók levélben kértek a könyvtártól egy listát, hogy milyen dokumentumok érhetőek el intézményükben egy-egy szakterületen (pl. kertészkedés, ház körüli munka, vagy bármi, ami érdekli az adott felhasználót.) Erről a listáról választhatta ki az illető, hogy mire van szüksége, amit a könyvtár postai úton küldött ki számára.³⁹ Az Egyesült Államokban a posta 1928 óta kínál csökkentett díjszabást a könyvtári dokumentumok vidéki, elzárt településekre való postázásához.⁴⁰

A jelenlegi amerikai postai csomagküldő szolgálat (books-by-mail service) kezdetei 1960-ig nyúlnak vissza, amikor a Washington állambeli Wenatchee-ban működő North Central Regional Library könyvtárosai egy annotált katalógust küldtek ki a felhasználóknak a papír formátumban elérhető könyveikről. Küldtek mellé egy megrendelőlapot, amelyet a válaszcímként feltüntetett postafiókra lehetett visszaküldeni a postaköltség kíséretében. A könyvet ezek után a megrendelőnek saját címére juttatták el. A felhasználóknak, mivel a postaköltséget már előzetesen rendezte, elolvasás után egyszerűen elég volt egy erre rendszeresített dobozba tenniük a könyveket, amit a posta automatikusan visszaküldött az intézménynek. Ez a rendszer szerte az Egyesült Államokban jól működött.⁴¹

Az amerikai szolgáltatás „méreteiről”, konkrét megvalósulásáról ad tájékoztatást a hetvenes évek végén egy holland szerző. A Washington állambeli Fort Vancouver Regional Library 152 000 lakost szolgál ki 10 878 m² kiterjedésű területen. A postai csomagküldő szolgálat 1973-ban indult. 240 000, főleg a helyi érdeklődést kiszolgáló törzsszállományát szolgáltatja ebben a formában. Évente három-

379

9. kép

Amerikai könyvtárosok postai küldeményeket állítanak össze

(Forrás: www.sals.edu/booksbymail.shtml)

állományából, hiszen igen csekély (bár dinamikusan növekvő) számban található meg a világháló a magyar háztartásokban (számítógép 22%, ebből internetezésre alkalmas 6%; 2002-es adat), mégsem érdemes azonban lemondani egy ilyen kézenfekvő megoldásról, ha csak korlátozott lehetőségek men-
tén is.

A megyei könyvtárak legtöbbjének már hozzáférhető a katalógusa a világhálón keresztül, a problémát így egyrészt az jelenti, hogy maguknak a felhasználóknak problémás a világháló elérése, másrészt, hogy Magyarországon semmilyen formában nem működik postai könyvküldő szolgálat (hacsak nem ennek vesszük a hagyományos könyvtárközi kölcsönzést), így a megyei, városi, községi könyvtárak

sincsenek felkészülve ilyen igényekre. A megoldást olyan szolgáltató pontok jelenthetnék, ahol van internet-hozzáférés és egy erre alkalmas segítővel a lakosok rendelhetnek a könyvtár on-line katalógusából.

Teleházak

A modern kommunikációs eszközökhöz való hozzáférést kívánja biztosítani a kistelepülések lakói számára Magyarországon a teleház mozgalom. „A teleház olyan – egyetlen szolgáltatási ágazatba vagy gazdasági szektorba sem besorolható – közösségi hely, szolgáltató szervezet, amely informatikai és kommunikációs eszközöket, információtartalmaikat és szolgáltatásokat biztosít, a felhasználáshoz szakmai, képzési segítséget nyújt, s kiszolgál további kielégítetlen helyi közösségi szükségleteket.”⁴⁴ Magyarországon az első teleházat 1994-ben alakították ki a Fejér megyei Csákrényben, azóta gombamód szaporodtak, így jelenleg a Magyar Teleház Szövetség nyilvántarása alapján 447 működik hazánkban jórészt kistelepüléseken.⁴⁵ A legkisebb lélekszámú település, ahol teleházat alakítottak ki, az a 360 lakosú észak-baranyai Alsómocsolád.

Ha már bizonyos településeken létezik ilyen szolgáltató pont, miért ne lenne érdemes az internetkapcsolatot kihasználva egy olyan szolgáltatás-típust bevezetni, hogy az elektronikusan megrendelt könyveket postai könyvküldő szolgálattal kézbesítenék. Elmondhatnánk erre, hogy az igazán jól működő teleházak éppen ott vannak, ahol a könyvtár is jól működik, így ez feleslegessé teszi ezt a szolgáltatást. Nem teszi feleslegessé. A postai könyvküldő szolgálat önmagában sehol nem állja meg a helyét; rendszerint a mozgókönyvtári ellátás, letéti gyűjtemény mellett lát el nagyon fontos szerepet a szolgáltatási rendszerben. A teleházak bevonásával, egy hagyományos formában is működő postai csomagküldő szolgálat mellett, a szolgáltatás ezen formája a kistelepülés lakóinak a korábbinál sokkalta szélesebb információ-hozzáférési, könyvtárhaszná-

lati lehetőségeket nyitna meg. Mivel azonban teleház is viszonylag kevés településen működik, az interneten keresztül történő rendelés is csak viszonylag kevés felhasználót érinthet.

A postai csomagküldő szolgálat fontos követelménye, hogy a rendelkezésre bocsátott állományt folyamatosan frissítsék, és hogy a település lakosainak az érdeklődéséhez szabják (Ehhez célszerű igénykutatást végezni a potenciális felhasználók körében.)

Az amerikai könyvküldő szolgálat tapasztalatai

A szolgáltatásról szerzett *amerikai tapasztalatok* (10. kép) a következőkben a foglalhatók össze:

☉ A felhasználók rendszerint igen elégedettek a rendszerrel. *Daniel Suvak* arról számol be, hogy a könyvtárosok gyakorta találnak dobozokban leveleket a felhasználóktól, amiben megköszönik a könyvtárosoknak a szolgáltatást. Ezek alapján elmondható, hogy mivel éppen azokat a rétegeket (dolgozók, akik nem érnek rá látogatni a könyvtárat; mozgássérültek, kismamák, akik nem tudnak elmenni otthonról stb.) „szólítja meg” a dokumentumszolgáltatás ezen formája, akik egyébként korlátozott formában tudnák csak használni a könyvtárakat, a használói kör rendszerint igen hálás az olvasás lehetőségéért.

10. kép

Az interneten keresztül ilyen adatlap kitöltésével lehet e-mail-ben megrendelni a könyvtár „books-by-mail” katalógusát

- ☞ Oda kell figyelni, hogy a használói kör igényeinek megfelelően válogassák ki a katalógusokban annotált könyvállományt. Egyaránt kell gondolni a szélesebb néprétegek igényeihez illő bestsellerekre és a „magas irodalom” termékeire.
- ☞ A felhasználók előtt a választás lehetősége, mivel csak a könyvjegyzékről lehet rendelni, igen szerény. Ha komoly igény mutatkozik rá, a könyvtárak a teljes állományukat is megnyithatják ilyen szolgáltatások céljára.
- ☞ Sok könyvtárost aggodalommal tölt el, hogy a postai csomagküldő szolgálat használói esetleg a korábbi könyvtárlátogató rétegből kerülnek ki. A tapasztalatok azt mutatják, hogy mivel az Egyesült Államokban a kistelepüléseken különböző ellátási formák élnek egymás mellett, így minden felhasználó megtalálja a számára legmegfelelőbb megoldást. Felméréssel bizonyították, hogy a különböző szolgáltatástípusok inkább erősítik egymás hatékonyságát.
- ☞ Rendszeres tapasztalat, hogy a felhasználók nincsenek tisztában azzal, hogy a szolgáltatás honnan érkezik, gyakorta gondolják, hogy ez valami féle könyvklub, vagy olvasómozgalmi program. Ennek kivédésére a megrendelőlapokon fel kell tüntetni a szolgáltatást nyújtó könyvtár nevét, címét, telefonszámát, nyitvatartási idejét, ezzel is ösztönözve a látogatókat egy esetleges személyes látogatásra.
- ☞ A postaköltségek igen komolyan befolyásolják a szolgáltatás megvalósíthatóságát, díjszabását. A következő táblázat azt mutatja be egy 1982-es Ohio állambeli szolgáltatás költségvetésének összetevőit (összesen 100 000 kölcsönözhető dokumentum vett részt a szolgáltatásban):

Tétel:	Összeg/ kölcsönzés:	Százalékban:
Személyzet	\$ 0,36	41%
Postaköltség	\$ 0,22	25%
Ellátmány	\$ 0,04	5%
Bérleti díj, közmű	\$ 0,09	10%
Könyvek	\$ 0,13	14%
Nyomtatás	\$ 0,04	5%
Összesen:	\$ 0,88	100%

4. táblázat
A könyvküldő szolgálat költségei

Amennyiben a postaköltséget oda-vissza a könyvtár állja, akkor a teljes összeg: \$ 1,10, mindez tehát 25%-kal növeli a szolgáltatás árát. Ez azt jelenti, hogy a felhasználó számára a szolgáltatás olcsóbb, mint egy átlagos könyvtárlátogatás (tekintettel a távoli helyszínekre).⁴⁶ A mozgókönyvtárral összehasonlítva egy 1980-as felmérés alapján körülbelül fele annyiba kerül a postai csomagküldő szolgálat. Érdekes paradoxon az ár kapcsán, hogy ha igazán népszerűvé válna a szolgáltatás és nagyon sok megrendelő lenne, valószínűleg tarthatatlanná válna a postával kötött megállapodás az alacsonyabb díjszabást illetően és megnőnének a költségek.⁴⁷ (Ez természetesen csak abban az esetben áll fenn, ha a posta eleve olyan alacsony áron továbbítja a könyvtár küldeményeit, hogy semmi nyeresége, vagy minimális vesztesége van rajta.)

A postai csomagküldő szolgálat rendszerint speciális felhasználói kör igényeit elégíti ki:

- ☞ Tekintve, hogy nincs időponthoz kötve a rendelés és a szolgáltatás nem függ a könyvtár nyitvatartási rendjétől, a napi nyolc órában dolgozó felhasználók számára is elérhetővé válik a könyvtár.

☞ A „házhöz kötött” felhasználók elérésére is lehetőséget nyújt, így különösen sokat nyerhetnek vele: a mozgássérültek, súlyos betegségben szenvedők, kismamák, egyéb okok miatt fizikailag korlátozottak.⁴⁸

☞ Eltérő vélemények vannak a gyermekek számára nyújtott postai könyvküldő szolgáltatásról. Míg az egyik oldalon hálás gyermekolvasói levelekről számolnak be⁴⁹, illetve arról, hogy mennyiben tudná segíteni a szolgáltatás az iskolai oktatást, addig másutt arról írnak, hogy ez a gyermekek számára teljesen inadekvát szolgáltatási forma⁵⁰, és hogy a gyermekolvasók elkerülése végett célszerű az olyan könyveket kihagyni az annotált listáról, amelyek őket is érdekelhetnék, nehogy rendeljenek⁵¹. Véleményem szerint valóban túl személytelen szolgáltatási forma ez, amit nem biztos, hogy meg tudnak szeretni a gyerekek. Ha rendelnek, akkor pedig nagyon fontos lenne, hogy szüleik odafigyeljenek rá, hogy időben visszaszolgáltassák a könyveket.

1988-ban egy széles körű felmérést végeztek a postai könyvküldő szolgáltatásról.⁵² Ennek eredményei segítenek „testközelbe hozni” a szolgáltatást, a felmérésről készített tanulmány egyben tekintést enged az intézményenként eltérő gyakorlatokba is:

☞ *A felhasználók.* A könyvküldő programok több mint fele egy-egy megyére korlátozza a szolgáltatását. A használók 67%-a vidéki (1-2499 lélekszámú településen él), 72% több mint 26 mérföldre lakik könyvtártól. Egy programnak átlagosan 644 megrendelője van, de ez nagyon eltérő a különböző könyvtárak esetében. (Volt olyan könyvtár, melynek 6000 megrendelője volt!)

☞ *A gyűjtemény.* A legtöbb könyvtár külön kezelte az ilyen céllal hasznosított állományát, bár sokan ennek ellenére szolgáltattak az intézmény törzsgyűjteményéből is. A szeparált gyűjtemények mérete átlagosan 11 859 kötet volt.

☞ *A felhasználók értesítése* a szolgáltatásról az esetek 32%-ában szóban történt, csak ezután következett az újság, majd a könyvtári hírlevelek, rádió, egyéb helyi források, televízió, rölpap, katalógus.

☞ *A könyvkiadásban* legnagyobb arányban a felnőtteknek szóló szépirodalom szerepelt, majd szorosan utána a felnőtteknek szóló ismeretterjesztő- és szakirodalom. Gyermekeknek való szépirodalom körülbelül fele annyi volt, mint a felnőtteknek való, ezt követték az audiovizuális dokumentumok, majd a gyermekek számára kiadott ismeretterjesztő irodalom.

☞ A legtöbb programnak volt saját nyomtatott *katalógusa*, amit körülbelül fele-fele arányban készített a könyvtár és külső cég. Ezt átlagosan negyedévente frissítik. A különböző postai könyvküldő szolgáltatást nyújtó könyvtárak 39%-a vidéki postaládákba dobja be ezt a kiadványt, 29% csak kérésre küldi ki, 28% a már meglévő ügyfeleknek küldi el.

☞ A *rendelést* a legtöbb könyvtár kizárólag postai úton fogadja el, de jelentős számban vannak azok is, akik telefonon, vagy személyes megkeresésre szintén küldenek ki dokumentumokat.

☞ A leggyakoribb *kölcsönzési idő* 1 hónap, de előfordul 2 és 3 hónapos is.

☞ A szolgáltatások átlagos *költségvetése* \$35,051 (a legkevesebb \$484, a legtöbb \$294,778) volt. Ez könyvenként \$2.27-t jelent. A legtöbb könyvtár nem a felhasználókkal fizetteti ki a kölcsönzés és a visszaküldés költségeit.

☞ Az évente *forgalmazott dokumentumok száma* körülbelül 20 700 darab, ebből 124-et nem küldenek vissza a felhasználók, 59 pedig elvész a postán.

A szolgáltatás a 70-es és a 80-as évek Amerikájában hihetetlen népszerűségnek örvendett: 1975 és 1988 között 75-ről 101-re ugrott az ilyen típusú szolgáltatást nyújtók köre. A rendszer ma is működ-

dik, bár egyre inkább az interneten keresztüli könyvrendelés irányába folynak a további fejlesztések.

Irodalom:

- ASZTALOS Zoltán Péter: Mi is az a teleház?
<http://kdr.telehaz.hu/kdr.php?jump=53&act>
- BOB, Murray L.: A meditation on Books by Mail. In: CLIC Quarterly, 1982. 1. no. 20–23. p.
- BOYCE, Judith I. – BOYCE, Bert, R.: Library Outreach Programs in Rural Areas. In: Library Trends, 1995. 1. sz. 118. p.
- BOYD, Alex – BENSON, James: By mail or mobile unit? – developing programs for extending library services. In: Public Libraries, 1981. 3. no. 67–69. p.
- MOLDEUS, Gun Britt: Books by mail: biblioteksservice i glesbygd. In: Biblioteksbladet, 1977. 2. no. 26–28. p.
- PETERSON, R. A.: Library Extends Service to the Rural Districts. Good Literature Compares with Modern Equipment For Making Rural Life Attractive.
<http://www.scls.lib.wi.us/mcm/history/library/rural.html>
- PROWSE, Stephen William: Current trends in interlending and document delivery in the UK. In: Interlending and Document Supply, 2000. 4. sz. 184–191. p.
- SCHILLINGER, Janet: Books by mail survey. In: Rural libraries, 1993./1. 3–11. p.
- SUVAK, Daniel: Fourteen Percent & Growing – The Case for Mail Library Service In: Library Journal, 1984./12. 1294–1297. p.

További tájékozódásra:

- http://www.state.me.us/msl/outreach/books_by_mail.htm
- <http://www.lee-county.com/library/progserv/ssvcs/bbm.htm>
- <http://www.co.napa.ca.us/library/bksbymail.htm>
- <http://www.parl.ns.ca/pages/bbm.html>
- <http://www.library.upenn.edu/borrowing/booksbymail.html>
- <http://www.oval.lib.oh.us/bbm/index.htm>
- http://www.surrey.ac.uk/Library/dilis/lib_services.shtml

2.5 Letéti gyűjtemények

Bár a letéti gyűjteménynek is óriási hagyományai vannak világszerte, viszonylag kevés szakirodalom érhető el vele kapcsolatosan, és míg egy-egy konkrét megye, regionális könyvtári hálózat leírásánál találunk is ezzel összefüggésben adatokat, kifejezetten magára a szolgáltatási formára vonatkozóan egyáltalán nem találtam összefoglaló tanulmányt. Az Egyesült Államokban egy 1992-es felmérés szerint körülbelül minden hetedik könyvtár rendelkezett legalább egy letéti gyűjteménnyel. Ezek között az intézmények között a letéti gyűjtemények átlagos száma 5,09. A letéti gyűjtemények 30%-a szolgált a vidéki lakosság ellátását.⁵³

A gyűjtemény állandó frissítése kulcsfontosságú a letéti gyűjtemény sikeres működtetése szempontjából. 1992-ben az Egyesült Államokban a következőképpen definiálták a letéti gyűjtemény fogalmát: *„szervezetek vagy intézmények könyvek vagy egyéb könyvtári dokumentumok kicsi és állandóan cserélődő gyűjteménye”*.⁵⁴ A definíció alapján megállapítható, hogy a letét nem annak a tulajdonában van, aki használja, hanem egy külső könyvtáréban, aki rendszeresen cseréli annak tartalmát, állandó újdonságot adva a felhasználók kezébe. Amennyiben nem sikerül megoldani az állomány állandó és gyors „forgatását”, a letét értelmét veszti, hiszen az emberek nem találnak benne maguknak folyamatosan új olvasnivalót, és nem használják tovább.

A letéti gyűjtemény olyan formán is létezhet mint egy-egy kistélepülés egyetlen szolgáltatási formája, amikor egy erre kijelölt személy ebből az állományból kölcsönzi a könyveket a felhasználóknak. Ezt nevezhetjük kihelyezett gyűjteménynek is. Az ilyen módon különböző pontokra kihelyezett könyvtári állományra számos példát találunk. Rendszerint olyan helyeken van értelme ennek a szolgáltatásnak, ahol a felhasználók valami oknál fogva akadályoztatva vannak a hagyományos könyvtári ellátásban való részvételben.

Norvégiában a tengeri olajfúró tornyokban létesítettek kihelyezett állományokat az állomáson szolgáltatott teljesítő személyzet könyvtári dokumentumokkal való ellátása céljából.⁵⁵ Az amerikai szakirodalomban pedig találtam példát úrállomáson létesített könyvtárra is. Néhány gramm súlyú lemezeken elektronikus formában egész könyvtárat juttattak az űrbe, hogy kielégítse a személyzet tudományos kutatásaihoz szükséges információs igényeit.⁵⁶

Bizonyos esetekben a letéti gyűjtemény valamely más szolgáltatási formával párosítva jelenik meg. Ekkor vagy a letéti gyűjtemény állományából szolgáltatnak valamely más úton, vagy egymás kiegészítését jelentik, mint két teljesen különböző szolgáltatási forma. Az előbbire egy kanadai az utóbbira egy norvég példát említek.

Kanada észak-nyugati területein egy folyamatosan frissített letéti gyűjteményből szolgáltatnak postai úton könyveket a felhasználóknak. Az ellátott terület nagysága 337 hektár (Kanada teljes területének a 34%-a). A teljes lakosság ehhez képest mindössze 56 000 fő. Összesen 59 település található itt, melyek közül 19-ben van könyvtár. A legnagyobb könyvtárral rendelkező településen 14 000-en, a legkisebben mindössze 183-an laknak.

20 000 fő él olyan településen, melyben egyáltalán nincs könyvtár. Számukra hoztak létre 50–75 könyvből álló letéti gyűjteményeket, melyekből postai úton lehet kölcsönözni. A letéti gyűjteményt egy önkéntes szállítja tovább a következő településre. A szállítás rendkívül költséges ezen a területen, ugyanis az egymástól igen távol lévő helységek között a légi út az egyetlen lehetséges továbbítási forma. A könyvtárak és szolgáltató helyek fenntartásának költségeit előteremteni igen nehéz, ugyanis a kormány rendszerint nincs tekintettel arra, hogy az arktikus területeken a könyvtári ellátást megoldani sokkalta drágább, mint az ország más pontjain. A felhasználók ezen kívül igénybe vehetik a terület központi könyvtárának tájékoztató szolgálatát telefonon és levélben egyaránt, és természetesen

működik a hagyományos könyvtárközi kölcsönzés is, ami igencsak lassú a nagy távolságok miatti postai nehézségek miatt.⁵⁷

Norvégiában a könyvtárhajó által nyújtott mozgókönyvtári szolgáltatások kiegészítéseképpen hoztak létre könyvlerakatokat a hajó által rendszeresen látogatott helyeken. A lerakatok 50–300 kötetből állnak és fél évente cserélődnek (amikor újra arra jár a hajó). Minden egyes helyen van egy „kontakt személy”, rendszerint a helyi iskola pedagógusa, vagy éppen egy könyvárak iránt elkötelezett magánember, aki felelős a könyvek kölcsönzéséért és visszaviteléért. A hajóról kikölcsönzött dokumentumokat szintén neki lehet visszavinni.⁵⁸

A maribori közkönyvtár három, a városban működő vállalatnál helyezett el kis letéti gyűjteményeket, melyek tartalmát a könyvtár bibliobuszának állományából cserélik meghatározott rendszerességgel.⁶⁰ (11. kép)

11. Kép

A maribori közkönyvtár gyárba kihelyezett letéti gyűjteményének logója
(Forrás: <http://sikmb.mb.sik.si>)

Irodalom:

BOYCE, Judith I. – BOYCE, Bert, R.: Library Outreach Programs in Rural Areas. In: Library Trends, 1995. 1. no. 118–119. p.

MICHAHON, Donna – FISCHUS, James W.: Access in the arctic: Library service in the Northwest Territories . In: American Libraries, 1992. 11. no. 952–954. p.

OEVSTEGAARD, Anne Marie: „Epos” – Norway’s floating library In: 66th IFLA Council and General Conference, Jerusalem, 2000.

<http://www.ifla.org/IV/ifla66/papers/141-175e.htm>

O’KEEFE, Diane M.: A space station library service . In: Special Libraries, 1991. 1. no. 30–32. p.

ØRNHOLT, Ruth: The Public Library as a Gateway to Society – Lifelong Learning in Small Communities. In: 69th IFLA General Conference and Council, Berlin, 2003.

<http://www.ifla.org/IV/ifla69/papers/185e-Ornholt.pdf>

2.6. Fiókkönyvtár

Nyugat-Európában igen ritka, hogy kis könyvtárak önállóan létezzenek.

A kisebb települések könyvtárai rendszerint hálózatba tömörülnek, közösen oldják meg a gyarapítást és az állomány állandó cseréjével kerülnek el a párhuzamos munkafolyamatokat, így sokkal takarékosabban tudnak jobb minőségű könyvtári ellátást biztosítani a felhasználóknak. Egyik oldalról tehát a centralizált állománygyarapítás, másik oldalról a folyamatos állománycsere jelentheti a kis fiókkönyvtárak sikerét.

Az indianapolisi Marion Megyei Könyvtárban központilag folyik az állománygyarapítás, a kicsiny fiókkönyvtáraknak nem is igen szükséges ezzel a feladatkörrel foglalkozni. A könyvek árának emelkedése miatt a fiókkönyvtárak nem voltak képesek saját maguknak megvásárolni a drágább szakkönyveket, még akkor sem, ha az ellátott lakosság kifejezetten igényelte volna. Szakmai szempontok szintén indokolták az állománygyarapítás központosítását, a fiókkönyvtárak dolgozói ugyanis gyakran nem kellő szakszerűséggel jártak el ilyen tekintetben (pl. akkor sem szánták rá magukat arra, hogy

egy-egy könyvből akár több tucatot vásároljanak, ha azt a használók kifejezetten igényelték.)

A fenti problémákra gondolkodva létrehozták az állományfejlesztő könyvtárosi munkakört. Az itt dolgozó munkatárs feladata nem a dezideráták alapján történő gyarapítás, hanem hogy évente minden fiókkönyvtárban töltsön el 4 napot, beszélgessen a könyvtárosokkal, elemezze a meglévő állományt, álljon be az olvasószolgálati pult mögé – így képet kap a helyi sajátosságokról, igényekről. Ezenkívül együttműködik a központi könyvtár állománygyarapítójával, aki ismeri a könyvkiadás trendjeit, és együttesen központilag irányítva a meglévő igények mentén végzik a gyarapítást meglehetősen szakszerűséggel.⁶¹

Hasonlóan a letéti gyűjteményekhez, a fiókkönyvtárak esetében is kulcsfontosságú az állomány állandó frissítése, ugyanis egy kistelepülés rendszerint nem tud fenntartani egy akkora könyvtárat, ami feltehetőleg minden létező igényt kielégítene. Meglehetősen részletességgel tárgyalják a szakirodalomban a nagy-britanniai Suffolk megye könyvtáraiban folyó állandó állománycsere.

Suffolk megyében összesen 41 könyvtár működik, ezen felül mozgókönyvtárakat, börtönkönyvtárakat is fenntartanak. A 41-ből 13 intézmény 6000 könyvtári egység körüli gyűjteménnyel rendelkezik és 200–450 beiratkozott olvasója van. Valamennyi könyvtár rendelkezik on-line kapcsolattal, amelyen keresztül a felhasználók hozzáférhetnek a megye teljes könyvállományához. A könyvekre fordítható teljes finanszírozási keretet a használók arányában osztják fel az egyes könyvtárak között, így amelyik intézmény Suffolk megye összes olvasójának 1%-át magáénak tudhatja, annak jut a gyarapításra fordítható keretösszeg 1%-a. Ez egyben azt is jelenti, hogy a kisebb állománnyal és kevesebb olvasóval rendelkező gyűjtemények sokkal nehezebben tudják frissíteni állományukat olyan mértékben, ahogy azt az állandó újdonságot igénylő olvasók el-

várnák tőlük. Erre a problémára dolgozták ki az állománycsere következő formáját.

A 13 legkisebb gyűjtemény együtt – közös szempontok szerint – gyarapítja állományát, majd azt szétosztják a 13 intézmény között és – szintén közösen megállapított követelmények szerint – „áramoltatják” az intézmények között. A szempontok és követelmények a következők:

- ☞ Egyik újonnan vásárolt könyv sem lehet régebbi 3 évnél (tehát a megkötött megállapodáskor 1993-ban, 1990-es kiadású könyvek lehettek a legrégebbiek).
- ☞ Valamennyinek úgymond „jó könyvnek”, azaz valószínűleg szélesebb érdeklődésre is számot tartónak kell lennie.
- ☞ Nem lehet olyan, ami már megvan valamelyik intézmény állományában.
- ☞ Lehetőleg kerülni kell a bestsellereket.
- ☞ Valamennyi könyvtár gyűjteményének valamennyi helyről azonosíthatónak kell lennie.
- ☞ Nyolchetente „forgatni” kell az állományt, azaz új helyre kell költöztetni valamennyi új beszerzést. (Így az körülbelül 2 év alatt fog körbeérni.)
- ☞ A cseréket központilag regisztrálják egy automatizált rendszeren keresztül, ezzel minimalizálják a személyzet ezzel való munkáját, és növelik a hatékonyságot.

Az együttműködés nagyon megéri a könyvtáraknak. Kétévente 16 000 angol font összeget költenek beszerzésre, ami könyvtáranként, évente mindössze 615 fontot jelent. Ezért az összegért 14 font átlag könyvvel számolva kétévenként 1,143 új könyvet tudnak olvasóik rendelkezésére bocsátani. Egyben ez azt is jelenti, hogy együtt drágább könyveket is be tudnak szerezni, olyanokat, amelyekre korábban esély sem volt, hogy meglegyenek a falusi könyvtárakban.

Jól látható helyen elkülönítve tartják két polcon ezt a „falugyűjtemény”-nek elnevezett állományrészt, melyről minden olvasó tudja, hogy garantáltan új

könyvekből áll. Ezekben egyik könyvtárnak sincsen benne a bélyegzője, csupán annyi van belőlük pecsételve, hogy „Falugyűjtemény”. Ezek a könyvek egészen a két éves periódus végéig vándorolnak, majd végül az utolsó állomáshelyükön maradnak, és annak az adott intézménynek a gyűjteményét gazdagítják a továbbiakban.⁶²

Irodalom:

GIBSON, Catherine: How we spent 2.7 million dollars – with the help of centralized selection. In: Library Journal, 1995. 128–130.p.

HALLIVELL, Phil: Village Collection – refreshing small library bookstock. In: Public Library Journal, 1995. 2. no. 46. p.

2.7. Használók szállítása

Finnországban az 1970-es évek első felében merőben új szolgáltatási formát honosítottak meg a kistelepeken élő könyvtári dokumentumokkal való ellátására. 1971-73 között Rymättylä, Alastaro és Kymäkoski körzetében lévő kistelepeken élőket szállították buszokkal a városi központi könyvtárakba. A 70-es évek végére a kísérlet gyakorlattá vált és mintegy 30 ilyen szolgáltatást regisztráltak Finnország szerte. Ez a szám a 80-as végére 50-re ugrott, míg 1989-ben pontosan 45 önkormányzat kínált ilyen lehetőséget a távoli felhasználók számára, ezek egyharmada Vaasa megyében, a többi Finnország más területein.

A szolgáltatás bevezetésének ötletét az adta, hogy az 1970-es években az állami költségvetés viszonylag kevés pénzt tudott áldozni a Finnországban hagyományosan elterjedt mozgókönyvtárakra, az önkormányzatoknak pedig szintén szerény anyagiak álltak rendelkezésére, hogy fenntartsanak egy saját fiókkönyvtárat. Egy könyvtár költségvetésének mindössze 2-3%-át teszi ki egy ilyen szolgáltatás, ami Vaasa körzetében 5000-26 000 (átlag 17 000) finn márka volt évente önkormányzatunként. Ez az

összeg kevesebb mint fele egy rendszeres fiókkönyvtár fenntartás, vagy egy bibliobusz szolgáltatás árának.

A felhasználók szállítása a könyvtárakba akkor működik jól, ha megfelelő az úthálózat, és ha az önkormányzat területe nem túlságosan nagy kiterjedésű. A két legfontosabb jellemzője:

☉ Rugalmas, mert bevezetéséhez nem kell bonyolult bürokratikus útvesztőben bolyongani, és mert a felhasználók igényeihez nagyon könnyedén lehet igazodni (útvonalválasztás, időpont megváltoztatása stb.) ha pedig érdektelenség mutatkozik iránta, felszámolása is sokkalta egyszerűbb, mint egy fixen telepített szolgáltató helyé.

☉ Valódi egyenlőséget biztosít a felhasználóknak a könyvtári dokumentumokhoz való hozzáférés terén, hiszen így a kistelepüléseken élők is ugyanakkora választékból kereshetnek kedvükre való olvasnivalót, mint a nagyvárosok lakosai. Ráadásul hozzáférhetnek olyan szolgáltatásokhoz is, melyeket egy fiókkönyvtár vagy bibliobusz messze nem tud kínálni.

A szolgáltatás azért is költségkímélő, mert ezzel elkerülhető a párhuzamos gyarapítás. A felhasználókat a központi könyvtárba utaztató önkormányzatok az esetek 1/3-ad részében megszüntették a korábban nehezen működő falusi könyvtárat, így ez maradt az egyetlen szolgáltatási forma, míg a többi településen ez csak egy további alternatívát jelent a már korábban is működő megoldások mellett.

A vidéki emberek számára a legnépszerűbb szolgáltatás a könyvkölcsönzés, második az újságolvasás. A felhasználók körülbelül fele érdeklődött a könyvtárban rendezett kiállítások iránt, és sokan vették igénybe a zenei gyűjtemény által nyújtott lehetőségeket, és zenét hallgattak vagy kazettát kölcsönöztek. Viszont alig néhány érdeklődő volt a tájékoztató szolgálatra.

A szolgáltatás gyakran párhuzamosan fut az önkormányzat által szervezett ügyintéző körúttal. Ekkor

a felhasználók napközben vagy a délelőtti órákban elintézik hivatali ügyeiket, és estefelé beülnek a könyvtárba olvasni vagy kölcsönözni. (A könyvtárba menő járatok egyébként is leggyakrabban este mennek, Finnország szerte összesen három könyvtár kínál napközbeni könyvtárlátogatást, pedig ennek minden kétséget kizáróan óriási előnye, hogy a könyvtár teljes személyzete rendelkezésre áll.) Tetek kísérletet arra is eleinte, hogy a könyvtárlátogatást kössék össze egyéb kulturális rendezvények látogatásával, a felhasználók különböző igényeit azonban már ilyen szinten nem lehetett összeegyeztetni, így ez a próbálkozás kudarcba fulladt.

Egy-egy járat átlagosan 19 személyt visz, általában busszal vagy kisbusszal. A szolgáltatás rendszerint szünetel a nyári szünidő alatt, de ez alól is van kivétel. Havonta 1–8 járat indul az önkormányzat anyagi viszonyaitól függően, a felhasználók azonban csak havi 1–2 alkalommal veszik igénybe ezt a lehetőséget.

A könyvtárosok beszámolóí alapján ezek a látogatások meglehetősen kellemes légkörben szoktak lezajlani. A szolgáltatás használói leginkább a 60–70 éves kor közötti korosztályból kerülnek ki, akik nem csak a könyvkölcsönzés miatt járnak könyvtárba, hanem azért is, hogy együtt legyenek, beszélgeszenek. A fiatalok, akik kisebb számban vannak jelen, szintén gyakran látnak ebben lehetőséget a közösségi életre, az egymással való találkozásra. Mindenképpen elmondható tehát, hogy a könyvtárba induló rendszeres járatoknak közösségépítő szerepük is lehet.

Magyarországon szintén be lehetne vezetni egy ilyen jellegű szolgáltatást, bár véleményem szerint sokkal nagyobb erőfeszítéseket kellene tenni, hogy az emberek valóban igénybe vegyenek egy ilyen lehetőséget, ugyanis itthon egyáltalán nincsenek hagyományai a fent említett, Finnországban régóta működő, ügyintéző járatoknak, ami hasonló beállítottságot igényel, nem beszélve arról, hogy Finnor-

szágban jóval magasabb a könyvtárhasználók aránya a teljes lakosság számához viszonyítva.

Irodalom:

HIRVELÄ, Liisa: Transporting the library-users to the library In: Scandinavian Public Library Quarterly, 1991. 1. no. 27-30. p.

2.8. Intézményi együttműködési formák: Kettős funkciójú könyvtárak

A kistelepülések könyvtári ellátásában számos olyan esettel találkozunk, hogy akár hasonló, de sok esetben nagyon különböző intézmények összefognak, mert találnak valami olyan közös pontot, melyben segíthetik egymás munkáját. Gyakran a két intézmény teljes mértékben eggyé olvad, ilyenek a kettős funkciójú könyvtárak (rendszerint az iskolai- és a közkönyvtár), más esetekben a meglehetősen különböző szervezetek, intézmények, vállalatok csupán egymás mellett tevékenykednek, és a közös helyszín jelent mindkét félnek valami olyan többletet, amiért érdemes összefogni.

A kettős funkciójú könyvtárak angolszász területen közel száz éves múltra tekint vissza (pl. New Hampshire-ban 1906 óta folyamatosan működik ilyen intézmény). Dél Ausztráliában kifejezetten ilyen típusú intézményekre épül a közkönyvtári ellátás, és a skandináv területeken is komoly hagyományokkal rendelkezik ez az ellátási forma.⁶² Annak ellenére, hogy régóta folynak kísérletek az ilyen jellegű intézményi együttműködésre, a szakirodalomban viszonylag kevés sikeresnek mondható kezdeményezésről számoltak be. Most a szakirodalomban leggyakrabban említett kérdések ismertetésén kívül két sikeresen működő kettős funkciójú könyvtári rendszert ismertetek.

Az Egyesült Államokban ugyan igen régóta létező és sok esetben sikeres kísérletek voltak a közös iskolai és közkönyvtárra, igazán az 1970-es évek vé-

gén szenteltek komoly figyelmet a témának. Rájöttek, hogy számos előnye van egy ilyen intézmény működtetésének. A legfontosabbak talán a következők:

- az épület költségein való megtakarítás;
- a kis falvakban így el lehet kerülni, hogy ugyanaz a könyv két helyen is meglegyen (duplikáció);
- megtakarítás a személyzetén,
- a szolgáltatások racionalizálása.⁶³

Hogy az 1970-es évek végének Amerikájában miért került előtérbe a téma, annak nem csak a költségmegtakarítás volt az oka. Mivel mind kevesebb pénzt tudtak a könyvtáraknak folyósítani, szükségessé vált a szolgáltatásokra fordított összegek hatékonyabb kihasználása, takarékosabb ellátási formák bevezetése, másrésről az élethosszig tartó tanulás ekkoriban előtérbe kerülő eszméje az emberek gondolkodásában közelebb hozta az iskolát a könyvtárhoz, így logikusnak tűnt egy ilyen együttműködés kialakítása.⁶⁴

Ugyan tágabb értelemben az iskolai és a közkönyvtárnak is az egyén tanulásának a segítése az alapvető célja, mégis jelentős különbségek vannak a konkrét működés és a szűkebben vett célkitűzések tekintetében. A közkönyvtár elsődleges szerepe, hogy elősegítse az egyén önművelését, informálódását az óvodástól a nyugdíjas korig. A közkönyvtárnak nagyon széles körű igényeket kell kielégíteni, hiszen az önművelésnek része lehet a hobbi kertészkedés szakirodalmától a hivatalos dokumentumokig mindenféle könyvtári anyag. Az iskolai könyvtár ezzel szemben az iskolai intézményi rendszer részét képezi és az oktatás célkitűzéseinek a támogatása a legfontosabb feladata.

A kettős funkciójú könyvtárak fizikai értelemben vett *elhelyezése* is problémás a célkitűzések különbözősége miatt. Az iskolai könyvtárnak az oktatási célokhoz igazodva célszerű az intézményen belül egy jól megközelíthető helyen lennie, míg a közkönyvtárat az egész közösség szempontjából nézve

kell központi helyen elhelyezni. A probléma csak akkor oldható fel rugalmasan, ha az iskola épülete maga is központi helyen van, ami általában elmondható a kistelepülési oktatási intézményekről. Ebben az esetben is két bejáratnak kell lenni, egyiknek az iskola, másiknak az utca felé, ahonnan bárki, bármikor bemehet anélkül, hogy zavarná az oktatási intézményben folyó munkát. A külső bejárat felől kell biztosítani a mozgássérült feljárót, a gyermekkönyvtárat és a különböző előadások, programok szervezésére alkalmas közösségi termet.

Ugyan a kettős funkció költségmegtakarítást jelent, de csak korlátozott mértékben, hiszen a kétféle könyvtár *állománya* – éppen a fentebb leírt különbözőségek miatt – nem fedheti egymást. Az állománygyarapításnak mind az iskolai mind a közkönyvtár igényeit ki kell elégíteni, így ebben a vonatkozásban nem képzelhető el takarékoskodás, a fenntartás és a személyzet költségein való megtakarítás azonban jelentős lehet. A közkönyvtárral szemben az is követelmény, hogy csatlakozzon nagyobb regionális hálózatokhoz és könyvtárközi kölcsönzés útján biztosítsa a publikált információhoz való szabad hozzáférést.⁶⁵

A kettős funkciójú könyvtárak létrehozásánál különböző problémák merülnek fel a attól függően, hogy újonnan alapított intézményről van-e szó, vagy két, már létező, könyvtár összevonásáról. Csak címszavakban említek néhányat a lehetséges problémák közül:

- *A katalógusok rendszere.* Új könyvtár beindításánál ez a kérdés nem jelent problémát. Meglévő állományok esetében, ha azok eltérő elvek szerint készült katalógusokban vannak feltárva, a katalógusok összeolvasztása komoly nehézséget jelentő feladat.
- *Számítógépes rendszerek.* Problémát a már meglévő rendszerek összekapcsolása jelent. Ilyenkor szükséges tisztázni, hogy hogyan lehet leghatékonyabban ötvözni a kettőt. Mennyibe fog kerülni? Biztosíthatók-e a korábbi szolgáltatások?

- A kölcsönzési szabályzatot egységesíteni kell.
- *Állománygyarapítás/apasztás.* Ezt a kérdést oly módon szükséges szabályozni, hogy egyik partner érdekeit se sértse.
- *Felszerelés.* Új épület emelésénél, meglévő renoválásánál, berendezésénél pontosan meg kell határozni az intézmények hozzájárulási költségeit.⁶⁶

A kettős funkciójú könyvtárakról az amerikai tapasztalatok igen vegyesek. Lényegében mindkét intézménytípus elsősorban az ifjúságot szolgálja, sok közkönyvtárban hoztak létre például „házi feladat központ”-ot, ahol segítenek a tanulóknak teljesíteni iskolai kötelezettségeiket, és ezen kívül is számos intézménynek vannak kifejezetten diákoknak nyújtott szolgáltatásai. Kaliforniában a közpénzek elosztásánál jobban támogatják az olyan közkönyvtárakat, melyek együttműködnek az iskolai könyvtárral, ami nem feltétlenül kell, hogy közös működést is jelentsen, de mindenképpen olyan kétoldalú megállapodásokat, melyek mindkét fél számára előnyöket rejt.⁶⁷

Mivel a könyvtár fenntartásáért mind a helyi önkormányzat, mind az iskola felelős, egy mindkét fél számára megfelelő irányítási modellt kell találni. A három legtipikusabb megoldás a következő:

1. Társvezetők állnak a könyvtár élén és mindenki a saját intézménye érdekeit képviseli. Mint menedzserek „team”-je dolgoznak együtt, meghatározva a különböző feladatokat, munkaidőt, munkatervet és egyéb adminisztrációs kérdéseket.
2. A partnerintézmények valamelyikéből való egyetlen vezető áll az élen, aki az irányítás és felelősség egészét vállalja. Ennek a modellnek az az előnye, hogy a teljes könyvtári személyzet ugyanazzal a fizetési táblázattal, munkaidővel, stb. működtethető.
3. Irányító testület igazgat, melynek tagjai az érintett intézményeket képviselik. Ez a testület független vezetőt alkalmaz, aki közvetlenül a testü-

letnek tartozik beszámolni és nem a partnerintézeteknek.⁶⁸

A Top Valley közművelődési és iskolai könyvtár az angliai Nottingham északi peremén egy kivételesen sikeres kettős funkciójú könyvtár. (12. kép) A hét négy napján egyszerre tudja fogadni a neki helyet adó középiskolai tanulóit és a helyi lakosokat – ezt körültekintő elhelyezéssel és berendezéssel, valamint hozzáértő személyezettel és jól szervezett munkabeosztással érték el.

12. kép

A Top Valley kettős funkciójú könyvtár
Nottingham megyében

A város két közeli, de egymástól elkülönülő lakótelepe 16 ezer lakosának könyvtári ellátását nehéz volt megoldani. 1976-ban a két terület között elhelyezkedő középiskola igazgatója felajánlotta, hogy az iskolai könyvtár helyiségeit megnyitja a környék lakossága előtt, ezt a javaslatot a megyei könyvtár elfogadta. Azonban a könyvtár épületen belüli elhelyezkedése sok gondot okozott, ezért a nyolcvanas évek elején, mikor erre anyagi lehetőség adódott, a földszinti előtérből nyíló helyiségeket átépítették, és 1983-ban ide költöztették az állományt. Így a könyvtár az iskola és az utca felől is megközelíthető lett, ettől kezdve a forgalom megduplázódott. Az összenyitott, 600 m²-es helyiséget úgy rendezték

be, hogy a könyvtárba más-más céllal jövők ne zavarják egymást. Sikeresen elkerülniük azt a gyakori hibát, hogy közös falakon belül párhuzamos szolgáltatásokat szervezzenek a különböző olvasói rétegeknek. A könyvtár élén a megyei könyvtár által ki-nevezett szakképzett könyvtáros áll, aki mindkét olvasói csoportnak nyújtott szolgáltatásokat megtervezi, és az iskolaigazgatónak, valamint a könyvtári szakfelügyeletnek is felelősséggel tartozik. Mellette hat főállású, ill. részmunkaidős könyvtáros asszisztens dolgozik.

A könyvtár az oktatáshoz szükséges anyagot az iskola költségvetéséből veszi meg, a tanárokkal egyetértésben. A pedagógusok emellett a megyei taneszköztárat is igénybe vehetik. A közművelődési könyvtári funkció ellátásához pedig a megyei könyvtár a körzet hat könyvtárának közösen gyarapít, s az anyag egy részét letétként vándoroltatja közöttük.

A megye fizeti továbbá az újságokat, zenei kazettákat és a számítógépes információszolgáltatást. A különböző források ellenére a Top Valleyben alap- elv, hogy minden olvasó mindenhez hozzáférhet, ami főleg az iskola számára nagy nyereség. Az állományon kívül a könyvtár használatképzést biztosít a diákoknak, továbbá a környék időseit és betegeit „testre szabott” szolgáltatásokkal látja el (pl. letét kihelyezése az idősok otthonába stb.). Külön foglalkozik a kisgyerekekkel és az elemi iskolásokkal is, akik így a középiskola első osztályába kerülve már otthonosan mozognak a könyvtárban.⁶⁹

Dél-Ausztrália az egyetlen olyan régió, ahol teljes egészében az iskolai könyvtárakra épül a könyvtári ellátás vidéki területeken. 1977 óta 49 ilyen intézményt alapítottak a 3000 fős lélekszámú, és annál kisebb településeken, ezzel 20 év alatt 100000 fő könyvtári ellátását oldották meg sikeresen.

Ezek a könyvtárak jórészt középiskolákban, vagy általános- és középiskolákban és ritkán általános iskolákban lettek elhelyezve. Mindegyik könyvtárnak van bejárata kívülről, a nyilvánosság felől is. Mére-

tük két tanteremnyi. A személyzet egy könyvtárosból és az asszisztenséből áll. (A könyvtáros általában az iskolai pedagógusokból kerül ki, csak a legritkább esetben rendelkezik szakirányú végzettséggel az illető.) A könyvtárak finanszírozását egyrészt az államtól kapott fejkvótából, másrészt önkormányzati támogatásból oldják meg.

A szolgáltatások egyaránt kínálnak olvasnivalót a diákok, tanárok és a szélesebb nyilvánosság számára. A különböző igények ellátása érdekében sokoldalú szolgáltatási rendszert építettek ki: igyekeznek minden réteg számára vonzó, „személyre szabott” kínálatot nyújtani:

- ☉ A gyermekállomány mindenütt jelentős, az általános iskolásoknak mesemondó szakkört szerveztek, s rendszeresen látogatják az óvodákat is.
- ☉ Látogatják még a kollégiumokat, az öregek otthonát és azokat a háztartásokat is, ahol hátrányos helyzetű olvasók élnek.
- ☉ Pici, elzárt településeken gyakoriak a könyvlerakatok, letétek rendszeresen frissített (forgatott) állománnyal.
- ☉ A karrier-információs szolgálat minden könyvtárban megtalálható ugyanúgy szolgálva a diákok pályaválasztását, mint a felnőttek igényeit.
- ☉ Helyi programok szervezése.
- ☉ A lokális kulturális örökség védelme (helyi folyóiratot mikrofilmre viszik, helyismereti gyűjtemény stb.)
- ☉ Könyvtárközi kölcsönzés és dokumentumszolgáltatás hatékonyan működik valamennyi pontján az országnak, és ezt ki is használják.

A közös iskolai és közkönyvtárak által ellátott területeken a lakosság 52%-a könyvtári tag, de megszokott a 60% fölötti arány is, így valóban igen sikeresnek mondható az együttműködés.

Dél-Ausztráliában ezek a könyvtárak igen „erősek” tudnak lenni, hiszen hosszú, mindenki számára elfogadható nyitva tartási idővel rendelkeznek és a mellett, hogy a helyben lévő gyűjteményük igazol-

dik a közösség igényeihez, az elektronikus forrásokhoz való hozzáférés is megoldott, így a teljes könyvtári rendszer kínálata is elérhető. Mindezek mellett a könyvtár lokális információ-hozzáférési pontként is funkcionál. Számos olyan szolgáltatás létezik, mely a helyi közösség számára érdekes és hasznos információt közvetít elhelyezkedési lehetőségekről, üzleti életéről, egészségügyi kérdésekről stb. A sikeres működés alapvető feltétele azonban a könyvtáros-tanár, aki mindezt megvalósítja és a gyakorlatban is életképessé teszi.⁷¹

Lényegesen különbözik az eddig bemutatottaktól, amikor különböző intézmények külön irányítás alatt dolgoznak együtt, egy fedél alatt. A holland Könyvtári Szolgáltatási Központ (OBD) 1990-ben kidolgozta a „könyvtár mint művelődési ház” („Kulturhus”) koncepciót, melynek lényege, hogy egy fedél és egy igazgatás alatt információs, kulturális és kereskedelmi szolgáltatások működnek. A modell újdonsága, hogy válaszfalak nélküli közös térben foglalnak helyet a különböző intézmények, köztük olyan üzleti jellegű vállalkozások is (bankfiók, biztosítási társaságok stb.), melyeket a közvélekedés eddig a könyvtártól távolinak tartott. 1993-ban mutatták be ennek a prototípusát: 1200 négyzetméteren helyet kapott a felnőttkönyvtár, az ifjúsági könyvtár, a tanulói övezet, egy kisméretű előadóterem, két kávézó, egy bankfiók, és egy biztosító társaság.

A koncepció egyes részleteit több könyvtár is átvette. Például Denekampban (13 ezer lakos) a helyi könyvtárban (600 négyzetméter, 30 ezer dokumentum) helyet bérel a Nyugat-hollandiai Biztosítási Társaság (10 négyzetméter évi 15 ezer Guldenért napi 2-3 órás használatra) és a Rabobank (nagyjából hasonló feltételekkel.) A közös épületben való működést két év elteltével mindkét pénzügyi intézmény hasznosnak ítélte, mivel ott a hivatali nyitvatartástól eltérő időben, az esti órákban is a közönség szolgálatára tudnak állni, és új közönsé-

get is el tudnak érni. A könyvtárosok szintén hasznosnak tartják az együttműködést.⁷²

1983 januárjában a Washington állambeli Vancouver bevásárlóközpontjának (Vancouver Mall) vezetői azt a lehetőséget vetették fel a vancouveri regionális könyvtárnak, hogy egy fiókkönyvtárat hozhatna létre a Mall területén. A Mall célja ezzel a vásárlás fellendítése volt, de az ajánlat a könyvtárnak is jól jött, mert rendkívül kedvező feltételek mellett (alacsony helyiségbérelti díj, feltűnő hely, jó megközelíthetőség stb.) lehetővé vált számára, hogy egy könyvtári szempontból aránylag rosszul ellátott körzetnek magas színvonalú szolgáltatásokat nyújtson.

A terv megvalósult, és a könyvtár ma „oázis”-t jelent a vásárlástól kimerült emberek számára. A bevásárlások fokozódása a kölcsönzések és a referenzkérdések számának gyarapodásával járt együtt. A könyvtár erőssége a gyermek- és ifjúsági irodalom. Az a tény, hogy a 25 ezerrel 40 ezerre növekedett állomány 60%-a „forog” kölcsönzés útján, minden várakozást felülmúlt.

A bérelti szerződés kiköti, hogy a könyvtár a bevásárlóközponttal azonos időben tartson nyitva, ami mindennapos, heti 70 órás üzemeltetést jelent, s a karácsony, az ünnepnapok sem kivételek. Ezt a magas nyitvatartási óraszámot a könyvtár 11 főnyi személyzettel látja el, akiket a referenzkérdések tekintetében a központi könyvtár tájékoztatási részlege is támogat, telefaxon továbbítva a válaszokat.

A bevásárlóközpontban működő fiókkönyvtárral nagyon sok új olvasót nyernek meg, ugyanis általában ez a hálózat első könyvtára, amelyre a település új lakói rátalálnak.⁷³

Irodalom:

Aaron, Shirley L.: A Study of Combined School-Public Libraries, Chicago : American Association of School Librarians – American Library Association, 1980.

AMEY, Larry: Rural social equity and school housed public libraries. In: APLIS, 1997.4. no. 216–223. p.

BEHRMAN, Sara – CONABLE, Gordon: There's a library at the mall. In: Wilson Library Bulletin, 1989.4. no. 31–33.p.

CALL, I. S.: Joint-use libraries. Just how good are they? In: College and Research Libraries News, 1993. 10. no. 551–556. p.

Education and libraries. In: Scandinavian Public Library Quarterly, 1991. 2. no. 2–31.p. (tematikus szám)

GLICK, Andrea: CA Schools, Public Libraries to Cooperate, Not Cohabit – New state regulations explain what library bond act will require. In: School Library Journal, 2001. 12. no. 16. p.

HAYCOCK, Ken: The school-housed public library. In: Emergency Librarian, 1990. 4. no. 33–34. p.

MÜNDEL, Carl: „Goedenmiddag, ik ben bij u verzekerd ...!” – Guten Tag, ich bin bei Ihnen versichert ...! Niederländische Bibliotheken vermieten Flächen an Private Unternehmen. In: Buch und Bibliothek, 1997. 7-8. no. 490–493.p.

SHAW, Martyn: Top Valley: a joint-use success story. In: The School Librarian, 1990. 2. no. 51–55.p.

További tájékozódásra:

http://www.nottinghamcity.gov.uk/coun/department/leisure_com/libraries/find/topvalley.asp

<http://www.devon.gov.uk/library/libraries/heavitree.html>

<http://www.devon.gov.uk/library/libraries/chulmleigh.html>

<http://listingsca.com/common/cache/656/656774.asp>

<http://www.lib.sk.ca/slta/documents/school-public4-apnd2.htm> (ajánlások)

<http://www.lib.sk.ca/slta/documents/school-public2.htm>

2.9. Kábeltévé szolgáltatás

Az Amerikai Egyesült Államokban és Ausztráliában a televízió már régóta a távtanulás egyik bevett eszköze a távoli, falusi környezetben élők számára. A távtanulás tapasztalataiból kiindulva az Egyesült Államokban az Arlington Heights Memorial, az Indian Trails District, a Park Ridge és a Skokie közkönyvtár konzorciuma 1983-ban megalapította a Könyvtári Kábelhálózatot (Library Cable Network), mely hetente több mint 50 órányi változatos prog-

ramot kínál Chicago külvárosi részein élők számára.

A szolgáltatás használóiról és használatáról chicagói helyi kábeltévé szolgáltató, a TeleCommunications Inc. által készített felmérés eredményei tájékoztatnak. A vizsgált területen élők 45%-a, mintegy 235 000 fő rendszeres kábeltévé-előfizető. Az előfizetéssel rendelkező háztartások 2–3%-ában hetente legalább egyszer nézik a könyvtár műsorát és 6–9%-ában havonta legalább egyszer bekapcsolják. A könyvtári adás elsősorban azokat a rétegeket képes szolgálni:

- akik vagy nem képesek elmenni a könyvtárba (fizikailag helyhez kötöttek, mozgássérültek, idősök, gyerekek, akiket a szüleik – más irányú elfoglaltságaik miatt – nem tudnak elvinni a könyvtárba stb.);
- akiknek az idejük nem engedi, hogy könyvtárhasználók legyenek (pl. akik nagyon sokat dolgoznak);
- akik valamely más szempontból hátrányos helyzetűek (pl. emigránsok, olvasási- és tanulási nehézségekkel küzdők).

1992-ben egy ilyen szolgáltatásnak az éves költségvetése átlagosan 70000 dollár volt, melynek 67%-a a teljes munkaidőben dolgozó program rendezőjének és a mellette dolgozó asszisztensének a fizetésére ment el, a maradék 33%-ból nagyjából egyenlő arányban fedezték a fenntartási és nyomtatási költségeket, a licenszdíjakat és a különböző eszközök bérleti díját. Elmondható, hogy a könyvtári kábeltévé hálózat a programok nagyon széles választékát tudja kínálni minden eddiginél elérhetőbb áron.

Amikor a kábeltévé hálózat beindult, hetente 4 és fél óra adást sugároztak, ami 1988-ra 37-re ugrott, míg 1992-ben már heti 50 órában lehetett nézni a programot. A műsort igyekeztek úgy összeállítani, hogy az minél szélesebb rétegek számára élvezhető és hasznos legyen. Nagy hangsúlyt kaptak a programban a helyi személyiségek, érdekességek, sajátosságok. A részletes programot havonta küldik ki

a tagkönyvtáraknak és az iskoláknak egy szórólap, vagy levél formájában.

Az adások között az egyik legnépszerűbb volt az „Illinois Reads” című sorozat, melyben helyi írókat, kritikusokat szólaltattak meg mindenféle területről, így a sci-fi íróktól a gyermekirodalmat és a felnőtt szépirodalmat művelőkön keresztül a tudományos és ismeretterjesztő művek szerzőjéig igen sokféle személyiség kapott szót a műsorban. Szintén népszerűek a helyi nevezetességekhez vezető videó-látogatások, amelyekben a természeti és az épített regionális környezet szépségeit, sajátosságait mutatták be. A gyerekekre is gondolnak, gyakran sugároznak kifejezetten az ő igényeiknek megfelelő bábelőadásokat, meséket.

A kifejezetten gyerekeknek szóló programok között több interaktív jellegű adás is van. Ilyen az origami program, vagy a Halloween előtti, az arra való felkészülést segítő adás. Az interaktív programok előtt szórólapokon értesítik a helyi iskolákban tanító pedagógusokat, könyvtárakat, hogy a gyerekeknek milyen eszközökre lesz szükségük ahhoz, hogy részt tudjanak venni a televíziós foglalkozáson, így már a műsor előtt kikészítetik a zsírkretát, filctollat, színes papírokat, ollót a Halloween álarchoz vagy éppen a szükséges méretre tudják vágni a papírt ahhoz, hogy az origami foglalkozáson tudjanak pingvint hajtogatni. Bizonyos műsorok beépíthetők az iskolai óra menetébe is, erről szintén kapnak tájékoztatást a pedagógusok.

A kábeltévé segítségével lehet eljuttatni az emberekhez a könyvtár által szervezett egyéb programokat is, mint a komolyzenei koncerteket, író-olvasó találkozókat, könyvbemutatókat, különböző kiállításokat stb. A 90-es évek elején, amikor megnőtt az emigránsok száma, kifejezetten nekik szóló angol nyelvtanfolyamokat is sugároztak a könyvtár kábeltévé adásában.⁷⁴

Bár egyesek igen nagy reményeket fűztek a kábeltévé könyvtári szolgáltatáshoz, és mindezt egy új „szuperbibliobusz”-nak titulálták, azt mindenkép-

pen látni kell, a kétségtelen sikerek ellenére is, hogy a kábeltévé csak a megoldott könyvtári ellátás kiegészítéseként alkalmazható az idősök, mozgáskorlátozottak, kisgyerekek művelődési igényeit szolgáló, vagy éppen csak közönségcsalogatóként. Bár sokkal több emberhez eljut a szolgáltatás, hatékonysága, mivel nélkülözi a személyes jelleget, interszónális kapcsolatokat, meg sem közelíti a hagyományos könyvtári szolgáltatásokat.⁷⁵

Irodalom:

Boyce, Judith I. – Boyce, Bert, R.: Library Outreach Programs in Rural Areas. In: Library Trends, 1995./1. 119-120. p.

Ward Jean: Connect to cable TV. In: Library Journal, 1992./12. 38-41. p.

További tájékozódásra:

<http://www.trincoll.edu/depts/cc/phone/default.htm>

<http://www.librarytv.org/> (A Library Cable Network honlapja)

3. Az ellátási formák fenntartása és finanszírozása

Az áttekintett ellátási formák napi gyakorlatba való átültetéséhez elengedhetetlen tisztázni olyan kérdéseket, mint: ki tartja fenn ezeket az ellátási formákat (azaz ki a gazdája az adott régióban működő ellátórendszernek) és ki fogja finanszírozni a könyvtári ellátást az egyes kistételepüléseken?

A finanszírozás kérdését először tekintsük át a nemzeti könyvtárügy szempontjából, majd ezek után mutatok be konkrét megoldásokat egy-egy kistételepüléseket ellátó rendszer finanszírozására. Jelenleg Magyarországon nincs egyértelmű válasz a megrendelhető ellátástípusok finanszírozásának kérdésére. A magyar könyvtári törvény 64. § 4. pontja szerint: „Amennyiben megállapodás alapján

a megyei könyvtár székhelyén a települési könyvtári feladatokat is a megyei könyvtár látja el, a székhely szerinti és a megyei önkormányzat köteles a könyvtár működéséhez szükséges támogatást együttesen biztosítani.” Ez azonban csak a megyeszékhelyeken működő közös városi és megyei könyvtárakra vonatkozik, szó sincs kisvárosok, kisközségek könyvtári ellátásáról. A kistételepülési ellátórendszerek esetében a finanszírozási modell még kidolgozásra vár.

Ennél nagyobb probléma azonban, hogy a törvény csupán a megyeszékhelyeken írja elő kötelező feladatként a nyilvános könyvtár fenntartását, a kisebb városokban szintén lehetőség van a szolgáltatások megrendelésére. Ugyanakkor a törvény, a 64. § 2. bekezdésében lehetővé teszi, hogy (bármely) „nyilvános” könyvtár szolgáltatásainak megrendelésével teljesíthető a könyvtári ellátás biztosításának kötelezettsége. Mindenekelőtt pontosítani kellene a későbbiekben azon könyvtárak körét, melyektől megrendelhetők a szolgáltatások a környező települések lakosai számára, majd ezt követően kigondolni a könyvtári ellátás finanszírozási modelljét.

A könyvtári szolgáltatások megrendelésének finanszírozására a külföldi gyakorlatban több különböző megoldással is találkozhatunk.

Az valamennyi országban egyértelmű, hogy az állam és a helyi önkormányzat közösen finanszírozza a könyvtári ellátást. A skandináv országok közül Norvégiában, Dániában és Finnországban minden önkormányzat köteles könyvtárat fenntartani (Svédországban nincs könyvtári törvény!). Finnországban a magyarországi gyakorlathoz hasonlóan lehetőség van arra is, hogy több település közösen tartson fenn könyvtárat. Hollandiában nem kötelező könyvtárat fenntartani az 5000 főnél kisebb lélekszámú településeken, és az ilyen kisebb önkormányzatokra más szabályozás vonatkozik a finanszírozásban való állami szerepvállalás terén is. Nagy-Britanniában szintén az önkormányzatok a könyvtárak fenntartói, egy a 90-es évek végén lezaj-

lott vitában próbálták az állami támogatás mértékét csökkenteni és a könyvtárakat rászorítani, hogy sokkalta kevésbé függjenek a központi forrásoktól és találjanak maguknak finanszírozási forrásokat, melyek segítségével költségvetésüknek a korábbinál nagyobb részét tudják maguknak előteremteni.⁷⁵

Az állami szerepvállalás mértéke országonként eltérő. Erre két modell rajzolódik ki:

1. Az állam előzetes becslések alapján megállapítja egy-egy intézmény költségvetését és meghatározott arányban finanszírozza a működést. Az arány meghatározásánál a kedvezőtlenebb anyagi helyzetben lévő önkormányzatok előnyt élveznek. Erre találunk példát Finnországban. A 464 helyhatóságot pénzügyi teljesítőképességük szerint 10 csoportba osztották: a legelmaradottabbakat az állam 86%-ban, a legfejlettebbeket 51%-ban támogatja.

Az önkormányzat maga dönt a támogatás felhasználásáról. A könyvtárak érdekérvényesítő képességének függvénye tehát az, hogy az önkormányzattól mekkora támogatást tud kiharcolni magának.

2. A könyvtárak működését részben az állam, részben az önkormányzat finanszírozza, amely a saját költségeinek egy részét visszaigényelheti az államtól. Ezzel a megoldással élnek Hollandiában. A közkönyvtárak fenntartását több mint 60%-ban finanszírozza az állam. Az önkormányzat költségeinek visszatérítésének szempontjai a következők. Azon közkönyvtári működési költségek visszatérítése lehetséges, amelyeket az országos terv tartalmaz. Ilyen költség – a törvény szerint – a könyvtár személyi kiadásainak teljes összege, és ugyanakkor az egyéb költségek 20%-a. A költségek visszatérítése két esetben nem történik meg: ha a könyvtárat fenntartó önkormányzat lakóinak száma kevesebb 5000 főnél, illetve ha 5000-nél több, de 30000-nél kevesebb a lakosok száma, és a könyvtár

nem kötött szerződést a megyei ellátó központtal. Az ilyen nagyságrendű települések könyvtárai ugyanis kötelesek a könyvellátásuk biztosítása érdekében az ellátó központokkal szerződést kötni. Ugyanakkor az a megyei könyvtári ellátó-központ sem kap támogatást, amelyik öt könyvtárnál kevesebbrel kötött szerződést.⁷⁶

Ez utóbbi példából látható, hogy a kisebb települések könyvtárainak támogatása a regionális hálózatokhoz való csatlakozástól függ. Ezzel a megoldással támogatják Hollandiában a hálózatba-szerveződésre vonatkozó törekvéseket. A skandináv országokban, Hollandiában és Nagy-Britanniában egyaránt további támogatás igényelhető, ha az adott könyvtár az általa ellátott településen túlra is kiterjeszti a könyvtári szolgáltatásait. Norvégiában például az állam jelentős mértékben kiveszi a részét a mozgókönyvtárak üzemben tartásának költségeiből.

Kérdés továbbá, hogy egy regionális ellátó rendszerben gondolkodva kinek kell finanszíroznia a könyvtári ellátást. A nemzetközi gyakorlatban ezen a ponton is eltérések tapasztalhatók. Nagy-Britanniában például egy mozgókönyvtári ellátásért az önkormányzatoknak nem kell fizetni, az anyagiakat kizárólag a szolgáltatást nyújtó könyvtár biztosítja. A muraszombati járásban minden községnek hozzá kell járulnia a költségekhez. A hozzájárulás mértéke függ:

- ☉ A lakosság létszámától;
- ☉ Az olvasói létszámtól (azaz az igénybevételtől és a kihasználtságtól!);
- ☉ A létesített megállóhelyek számától.

Szintén a muraszombati járásban van arra példa, hogy a busz működésének finanszírozásához intézmények, vállalatok is hozzájárulnak. Cserébe általában reklámhelyet, vagy reklámanyag kiszállítását kérik. Svidnik körzetében a szolgáltatás legfontosabb fedezete az intézményi költségvetésben a kerületi hivatal által biztosított költségvetési támogatás.

Ennek 40%-át fordítják mozgókönyvtárra. Ezt egészítik ki további bevételek:

- ☉ A kerületi hivatalok bevételei;
- ☉ A települési önkormányzatok hozzájárulásai;
- ☉ Az olvasóktól beszedett beiratkozási díjak.

Az újabb szolgáltatás bevezetése nyilvánvalóan kezdetben egyszeri jelentős anyagi ráfordítást igényel, ezért az új projektek rendszerint további támogatásban részesülnek mind Nyugat-Európában, mind a szomszédos, hasonló gazdasági helyzetben lévő országokban. A svídniki járásban bevezetett bibliobusz szolgáltatásban egy holland kormányzati segélyprogram segített anyagiakban a szlovák partnereiknek. Szlovéniában a Művelődési Minisztérium évente 1 bibliobusz vásárlásához járul hozzá 50%-ban. A másik 50%-ot az érintett községek finanszírozzák, amire külön állami céltámogatást kapnak.⁷⁷

Az állami támogatás úgy is megjelenhet, hogy valamely szolgáltatási formának a finanszírozását vállalja magára a központi költségvetés. Erre találunk példát Finnországban, ahol a postai könyvküldő szolgáltatás fenntartását vállalta magára az állam. A könyvek szállításának postaköltségét teljes egészében az állam vállalja magára. Ennek következménye, hogy a szolgáltatás a felhasználók számára teljes egészében ingyenes.

Az ellátási formák helye a nemzeti dokumentumellátó rendszerekben. A kistelepusi ellátási formának nagyon fontos szerep jut a könyvtári rendszerben. A könyvtári szolgáltatások megrendelése esetén ezek jelentik az országos dokumentumellátó rendszer hajszálereit, melyeken keresztül a kistelepusok lakosai el tudják érni a nemzeti dokumentumállományt. Érdemes ezért néhány szó erejéig megvizsgálni ezen ellátási formák helyét a nagy nemzeti dokumentumellátó rendszerekben, különös tekintettel a regionális ellátó központokra, melyek a rendszerben az eggyel magasabb szintet képviselik.

A könyvtárközi együttműködésnek négy szintje van: globális, nemzeti és regionális, helyi együttműködés. Szempontunkból most az utóbbi kettő érdekes, de természetesen a magasabb szintek szerepe sem elhanyagolható, tekintve például a Skandináv államokban működő országos tároló könyvtárakat, melyek természetesen valamennyi közkönyvtár számára nyújtanak szolgáltatásokat, így ha közvetve is, de mindenképpen nagy jelentőséggel bírnak a kisebb regionális ellátórendszerekben.

A magyar könyvtárügy az Európai Unió csatlakozással járó közigazgatási reformot követően az új EU-régiókhoz fogja igazítani a könyvtári ellátó rendszerét is, így 1–2 millió öt ellátó körzeteket hoznak létre, melyek élén könyvtári tanácsok fogják koordinálni a regionális együttműködést. Helyi szinten 10–50 ezer főt ellátó körzeteket alakítanak ki egy-egy kisebb város, helyi központ könyvtárának irányításával.⁷⁸ Ezen körzeteken belül kell a fent vázolt kistelepusi ellátási formákból kialakítani egy a szűkebben vett régió igényeihez, sajátosságaihoz igazodó rendszert. A körzetek központi könyvtárai így minden eddiginél fontosabb szerepet kapnak a könyvtári rendszerben.

Nyugat-Európában rendkívül szoros együttműködési formák működnek a kisebb régiókon, körzeteken belül. Hollandiában az egyes települések lélekszámához viszonyítva kell, vagy lehet önálló könyvtárat fenntartani, vagy csatlakozni valamely regionális ellátó központhoz. A 30000 lakosnál nagyobb településeken önálló városi könyvtárak működnek, melyek fenntartása a helyi önkormányzatok feladata, az ennél kisebb települések könyvtárai (378 db) a 12 megyei ellátó központhoz csatlakozik. A megyei ellátó központok – vagy regionális könyvtárközi kölcsönzési központok – nem nyilvános könyvtárak, hanem egyrészt dokumentumellátó, másrészt módszertani-tanácsadó központként funkcionálnak. Ezek feladata a könyvtári adminisztráció, állományépítés, információs szolgáltatások. Ezekből a regionális központokból, melyek egyben a környe-

ző települések ellátását koordinálják, indulnak a mozgókönyvtárak, és ide futnak be a közkönyvtárakból a könyvtárközi kölcsönzési kérések is. A központ saját regionális központi katalógussal rendelkezik, mely online elérhető minden felhasználó számára.

Svédországban szintén kísérleteztek hasonló megoldással, amikor az 1970-es években három regionális könyvkölcsönző központot és tároló könyvtárat hoztak létre Stockholmban, Malmöben és Umeában. Ennek elsődleges célja a kihasználatlan, főleg régebbi állományrészek tárolása és könyvtárközi szolgáltatása volt központi helyekről. 1991-ben tekintve a magas költségeket, kettőt megszüntettek, azóta csak az Umeában lévő tároló könyvtár maradt meg. Jelenleg 190 000 svéd nyelvű kötetet szolgáltató valamennyi svéd könyvtár számára, a svéd könyvtárközi kölcsönzések jelentős részét bonyolítja le.⁷⁹ Svédországban tehát egy központilag létrehozott regionális rendszer „redukálódott” egyetlen nagy országos könyvtárakat kiszolgáló intézménnyé.

Hasonló országos tároló könyvtárak vannak Norvégiában⁸⁰ és Finnországban⁸¹ is, azonban egyik sem a holland minta szerint működik, azaz ezek nem a kistéleplési könyvtári ellátás központjai, hanem az országos dokumentumellátásé. Ezek a könyvtárak nagyon fontos szerepet töltenek be az országos dokumentumellátó rendszerben: Finnországban például ez a könyvtár biztosítja a könyvtárközi kölcsönzések 6%-át az országon belül.⁸²

Valamennyi skandináv országban a megyei könyvtárak jelentik a regionális ellátás bázisintézményeit. Ezekből a könyvtárakból indulnak újukra a bibliobuszok, melyek a regionális könyvtári ellátórendszer legfontosabb eszközei ezen a vidéken. Norvégiában arra is van példa, hogy három megyei intézmény összefogásában működtetnek egy mozgókönyvtárat: az „Epos” nevű könyvtárhajót, melyet a tengerparti megyék központi könyvtárai tartanak fenn.⁸³

Hogyan néz ki Finnországban egy ilyen megyei ellátó rendszer? A lappföldi Rovaniemi városában működik a Rovaniemi Városi Könyvtár – Lapp Megyei Könyvtár. Összesen 17 fiókkönyvtára van, melyből 2 a város területén van, 15 pedig a város 150–200 km-es körzetében. Ezen kívül 21 közkönyvtár működik a 200 ezer fős megye területén. A központi könyvtár módszertani felügyeletet nem gyakorol, nem látogatja rendszeresen a könyvtárakat, csak segítséget ad.⁸⁴ A 35 ezer fős Rovaniemi városában ugyan szervezetiileg összetartozik a városi könyvtár és a kistéleplési ellátásért felelős megyei könyvtár, de az épület, a gyűjtemény és a személyzet külön épületben van elhelyezve. A város szélén lévő könyvtár, mely egyrészt fiókkönyvtárként kiszolgálja a környék lakosait, összesen három bibliobuszt és egy postai könyvküldő szolgáltatást működtet. A buszoknak és a könyvküldő szolgáltatásnak egymástól is elkülönített gyűjteménye, személyzete van. A teljes megye összes kistéleplését innen látják el könyvtári dokumentumokkal.⁸⁵

Franciaországban a megyei központ városi könyvtára és a megyei ellátó központ mind szervezetiileg, mind finanszírozásban különálló intézmények. Angers városban, mely megyei központ is egyben, működik egy városi könyvtár, melytől körülbelül 15 km-re egy ellátó központ található, mely könyvtári ellátást biztosít a megye 210 településének. Központilag folyik a szerzeményezés, a feldolgozás, az állomány állandó mozgatása. (Megyenként 5–6 kamion van erre a célra.) A központ tartja fenn a megyében található könyvtári ellátó helyszíneket, ő alkalmazza a könyvtárost (aki bár nem főállású és nem diplomás, de mindenképpen szakképzett), ennek a tulajdonában vannak az egyes kiskönyvtárakban őrzött állományok. A szerzeményezés úgy működik, hogy az ellátó központ először egy letétet helyez el a kiskönyvtárban. Ezt követően a helyi igényeknek megfelelően a helyi könyvtáros válogat további könyveket a fennmaradó – kamionokkal odaszállított – állományból, majd ha még további dokumen-

tumokra van szüksége, azt megrendelheti a központtól. A központi könyvtár szervezi meg a kistéle-
püléseken folyó közművelődési tevékenységet, a to-
vábbképzéseket a könyvtárosoknak és az állomány-
ellenőrzést. A helyi könyvtárosnak így kizárólag ol-
vasószolgálati munkával kell foglalkoznia.

Az Egyesült Államokban a kisebb közkönyvtári
rendszerek hatáskörébe tartozik a kistéle-
pülési formák menedzselése. A rendszert és azt a ma-
gas szintű hálózatba szerveződést, amit az Egyesült
Államokban tapasztalhatunk, célszerűnek látom
egy jellemző példával illusztrálni.

New York állam központi könyvtárának honlapjá-
ról elérhető az államon belül működő 23 könyvtári
hálózat. Egy-egy ilyen hálózat felelős a területén
lévő fiókkönyvtárak, ellátási formák működtetésé-
ért. A SALS (Southern Adirondack Library Sys-
tem) könyvtári hálózat Southern Adirondack négy
megyéjének (Hamilton, Saratoga, Warren és Wa-
shington) 34 könyvtárát fogja össze egy regionális
rendszer formájában. A rendszer 1958-ban indult
útjára, amikor a területen lévő könyvtárak szolgál-
tatási megállapodást kötöttek, majd 1963-ban ezt a
megállapodást minden könyvtári munkafolyamat-
ra kiterjesztették. Ezzel 320000 jórészt kistéle-
püléseken élő lakost látnak el könyvtári dokumentu-
mokkal 4200 négyzetmérföldnyi területen. A rend-
szer élén egy 12 fős bizottság áll, melynek megvá-
lasztott tagjai 3–3 fővel képviselik a négy megye
mindegyikét. A központi könyvtár a Crandall
Public Library, mely egyike a 34 tagkönyvtárnak,
és amely ugyanúgy nyitva van a széles nyilvános-
ság felé, mint a többi SALS tagintézmény.

A SALS ezen túl együttműködik a szomszédos Mo-
hawk Valley Library Systemmel (MVLS), a könyv-
tárak gépesítésében segíti a MVLS-be tartozó 23
kiskönyvtárat.

- ☞ Hozzáférést biztosítanak a nyolc megyében mű-
ködő 57 tagkönyvtár bibliográfiai tételeihez.
- ☞ Gépesítették a könyvtárközi kölcsönzést, az állo-
mány könyvtárak közötti forgatását.

- ☞ Az on-line adatbázisokat elérhetővé tették egy-
más számára.

- ☞ Olcsóbb hozzáférést biztosítottak az internet-
hez.⁸⁶

A SALS a távoli felhasználók számára postai könyv-
küldő szolgáltatást kínál, illetve egy nagy területet
lefedő fiókkönyvtári hálózatot tart fenn. A postai
könyvküldő szolgáltatást három regionális ellátó
rendszer tartja fenn: a SALS, a MVLS és az Upper
Hudson Library System (UHLS). A programot a
New York State Education Department for Out-
reach Library Services erre a célra elkülönített köz-
ponti keretből finanszírozza. Korábban bibliobuszt
is működtettek, ennek állomáshelye az egyik tag-
könyvtár mellett kialakított garázsban volt Ballston
Spa-ban.⁸⁷

Nagy Britanniában szintén a megyei könyvtárak fe-
lelősek a kistéle-
pülési ellátási formák üzemeltetésé-
ért. Az ország területén összesen kilenc regionális
ellátórendszer működik.⁸⁸ A regionális ellátó rend-
szerek tagkönyvtárak között rendszerint gyűjtőköri
és könyvtárközi kölcsönzési megállapodás van. A
könyvtárközi kölcsönzés segítségével közös katalo-
gizációs projekteket indítanak.⁸⁹ A regionális ellátó
rendszereken belül több megye is található, ezek
központi intézményei, a megyei könyvtárak a me-
gye területén működő könyvtárak központi intéz-
ménye. A fiókkönyvtárak honlapjai elérhetőek a me-
gyei könyvtár portáljáról, ahogy a megye területén
működő összes mozgókönyvtár menetrendje is. A
mozgókönyvtárakat és egyéb kistéle-
pülési ellátási formákat már nem feltétlenül a megyei könyvtár
üzemelteti, ezekért rendszerint valamely tagintéz-
mény felelős.

A regionális hálózatokban nem kizárólag közkönyv-
tárak vesznek részt, hanem az egyetemek könyvtá-
rai, a régió területén működő szakkönyvtárak egy-
aránt fontos szereplői a rendszereknek. A könyvtár-
közi kölcsönzés igen nagy százalékban ezen könyv-
tárak állományából történik.

A regionális hálózatok honlapjairól itt is, akárcsak az Egyesült Államokban elérhetők a kisebb könyvtárak, megyei szerveződések honlapjai, így a felhasználó könnyedén tájékozódhat a közvetlen környezetében található könyvtári szolgáltatásokról.

Irodalom:

Five-year Southern Adirondack Library System Plan of Service In: <http://www.sals.edu/pos20022006.pdf>

HALÁSZ Béla: Könyvtár az Északi Sarkkörön – Látogatás a Rovaniemi Városi Könyvtár – Lapp Megyei Könyvtárban. In: Könyvtáros, 1987./4. sz. 231-234. p. A könyvtár honlapja: <http://www.rovaniemi.fi/?deptid=3713>

ØRNHOLT, Ruth: The Public Library as a Gateway to Society – Lifelong Learning in Small Communities. In: 69th IFLA General Conference and Council, Berlin, 2003. <http://www.ifla.org/IV/ifla69/papers/185e-Ornholt.pdf>

SKALICZKI Judit: Az információs esélyegyenlőség és a demokrácia helye: a könyvtár. A könyvtári terület stratégiai céljai 2003-2007 között. In.: Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 2003./9-10. 375-381. p.

SKALICZKI Judit: Nemzetközi kitekintés és összehasonlítás a könyvtárakat érintő jogi szabályozásokról. Szemle. In: Könyvtári Figyelő, 1993./4. 587-597. p.

SUNDBOM, Anette: The Swedish Repository Library. In: Scandinavian Public Library Quarterly, 1994./3. 28-30. p.

TASKINEN, Hannu – VATTULAINEN, Pentti: The Finnish national Repository Library: academic and public libraries' joint venture. In: Scandinavian Public Library Quarterly, 1998. 1. no. 15–18. p.

ZSELINSZKY Lászlóné: Bibliobusz a regionális könyvtári rendszerben Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében. Megvalósíthatósági tanulmány. Nyíregyháza, Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtár, 2002. Kézirat.

További tájékozódásra:

Skandináv tároló könyvtárak honlapjai:

<http://www.umea.se/net/Ume%e5+Kommun/Kultur+%&+Fritid/Bibliotek/Sveriges+dep%e5bibliotek/>

[Http://www.nb.no/](http://www.nb.no/)

<http://www.nrl.fi/>

Jegyzetek

1. A könyvtári terület stratégiai céljai 2003-2007 között <http://www.ki.oszk.hu/dok/strat.rtf>
2. 1997. évi CXL. törvény a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről. <http://net.jogtar.hu/jr/gen/getdoc.cgi?docid=997000140.tv>
3. FEHÉR Miklós: Kistelepülések könyvtári ellátása. Helyzetkép és szakirodalmi szemle. In: Könyvtári Figyelő, 2002. 3. sz. 367-428. p. <http://www.ki.oszk.hu/kf/2002/3/feher.html>
4. MIHÁLY Alíz: Minták a kistelepülések könyvtári ellátásának megoldására külföldön. Szakirodalmi szemle. In: Könyvtári Figyelő, 2002. 3. sz. 483-510. p. <http://www.ki.oszk.hu/kf/2002/3/mihaly.html>
5. LEVINSON, Nancy Smiler: Takin' It to the Streets - The History of the Book Wagon. In: Library Journal, 1991. 8. sz. 43-45. p.
6. BOYCE, Judith I. - BOYCE, Bert, R.: Library Outreach Programs in Rural Areas. In: Library Trends, 1995. 1. sz. 117-118. p.
7. A mozgókönyvtárak történetét feldolgozó poszter a következő címen érhető el: <http://www.ifla.org/VII/s38/news/mobpos.htm>
8. PAPP József: Új bibliobusz a muraszombati könyvtárban. In: Könyvtári Levelezőlap, 2000. 6-7. sz. 35-36. p.
9. KALINOVA, Vesta - HRABINSKA, Tatiana: Bibliobuszok - egy holland-szlovák projekt. In: Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 1994. 6. sz. 56-61. p.
10. PESTELL, Robert: Mobile Library Guidelines. IFLA Headquarters, The Hague, 1991.
11. LOCKWOOD, Annette: Bookmobile Provides Home-Schoolers with Regular Library Period. In: American Libraries, 1996. 11. sz. 32-33. p.
12. TÓTH Dezső: Suomiban jártam - bibliobuszokat láttam. In: Könyvtáros, 1989. 5. sz. 284-285. p.
13. HOFMANN, C. - SCHMELZEISEN, G.: Der kinderbus: Bucher für die Grundschulkinder. Ein neues Angebot der Stadtbibliothek Wiesbaden. In: Buch und Bibliothek, 1998. 12. sz. 732-734. p.
14. TOIVIAINEN, M.: Snadin matkassa. Lasten kirjastoautossa ahtaus luo tunnelmaa. In: Kirjastoletti, 2001. 6. no. 10. p.
15. SIMONS, D.: Family Library Link: Portsmouth City Libraries. In: Service Point, 1999. Április, 4. p.

16. MULLER, Stefan - SKODOVA, Anna: Projektovanie tras a zastavok bibliobusov v okrese Svidnik.
<http://www.snk.sk/snk/ki/c.8-9/priloha/tras.html>
17. Forrás: <http://sikmb.mb.sik.si/>
18. HALASI Edina, 1997.
19. TÓTH Dezső, 1989.
20. MULLER, Stefan - SKODOVA, Anna,
<http://www.snk.sk/snk/ki/c.8-9/priloha/tras.html>
21. Forrás: <http://www.plumcreeklibrary.org/bkm.htm>
22. Forrás: <http://www.carm.es/brmu/bibliobus>
23. A fejezet végén, a „további tájékozódásra” című összeállításban közlöm néhány menetrend elérhetőségét.
24. PESTELL, Robert, 1991.
25. PESTELL, Robert, 1991. 13-31. p.
26. PESTELL, Robert, 1991.
27. VALINOVÁ, Vlasta - HRABINSKA, Tatiana, 1994.
28. VALINOVA, Vlasta - HRABINSKA, Tatiana, 1994.
29. PESTELL, Robert, 1991.
30. HEUFF, I.: 'Voor kleine kernen is de bibliobus de beste basisvoorziening': hoe lang blijven de bibliobussen nog rijden in Zuid-Holland? In: Bibliotheekblad, 1997. Aug. 6-8. p.
31. SCHNEIDER, Karen G.: The Cybermobile: a groovy set of wheels. In: American Libraries, 1998. 8. no. 76. p.
32. KING, Bobby - SHANKS, Todd: This is not you father's bookmobile. In: Library Journal, 2000. Nyár (Net Connect különszám) 14-17. p.
33. BROWN, V: Cybermobile Project. In: Illinois Libraries, 2000. 3. no. 167-171. p.
34. HALASI Edina: Bibliobusz Luxemburgban, avagy a számítógéphasználat előnyei egy kis ország sok kistelepülésének gyors ellátásában. In: Könyvtári híradó, 1997. 12. no. 12-14. p.
35. ATUTI, Richard Masaranga - IKOJA-Odongo, J. R.: Private camel library brings hope to pastoralists: the Kenyan experience. In: Library Review, 1999. 1. no. 36-42. p.
36. OEVSTEGAARD, Anne Marie: „Epos” - Norway's floating library. In: 66th IFLA Council and General Conference, Jerusalem, 2000.
<http://www.ifla.org/IV/ifla66/papers/141-175e.htm>
37. PYBUS, Ron - TURNER, Paul - DAVIES, W.: Container and Transportable Libraries, Experiments in Cornwall, Derbyshire and Bradford. [s. l.]: Branch and Mobile Libraries Group of the Library Association, 1978. 3-10. p.
38. PYBUS, Ron - TURNER, Paul - DAVIES, W.: Container and Transportable Libraries, Experiments in Cornwall, Derbyshire and Bradford. [s. l.]: Branch and Mobile Libraries Group of the Library Association, 1978. 17-21. p.
39. PETERSON, R. A.: Library Extends Service to the Rural Districts. Good Literature Compares with Modern Equipment For Making Rural Life Attractive.
<http://www.scls.lib.wi.us/mcm/history/library/rural.html>
40. BOYCE, Judith I. - BOYCE, Bert, R.: Library Outreach Programs in Rural Areas. In: Library Trends, 1995. 1. no. 118. p.
41. BOYCE, Judith I. - BOYCE, Bert, R.: Library Outreach Programs in Rural Areas. In: Library Trends, 1995. 1. no. 118. p.
42. MOLDEUS, Gun Britt: Books by mail: biblioteksservice i glesbygd. In: Biblioteksbladet, 1977. 2. no. 26-28. . p.
43. SUVAK, Daniel: Fourteen Percent & Growing - The Case for Mail Library Service. In: Library Journal, 1984. 12. sz. 1294-1297. p.
44. ASZTALOS Zoltán Péter: Mi is az a teleház?
<http://kdtr.telehaz.hu/kdtr.php?jump=53&act>
45. <http://www.telehaz.hu/>
46. SUVAK, Daniel, 1984.
47. SCHILLINGER, Janet: Books by mail survey. In: Rural libraries, 1993. 1. no. 3-11. p.
48. BOB, Murray L.: A meditation on Books by Mail. In: CLIC Quarterly, 1982. 1. no. 20-23. p.
49. SUVAK, Daniel, 1984.
50. BOYD, Alex - BENSON, James: By mail or mobile unit? - developing programs for extending library services. In: Public Libraries, 1981. 3. no. 67-69. p.
51. BOYCE, Judith I. - BOYCE, Bert, 1995.
52. SCHILLINGER, Janet, 1993.
53. BOYCE, Judith I. - BOYCE, Bert, R.: Library Outreach Programs in Rural Areas. In: Library Trends, 1995. 1. no. 118-119. p.
54. BOYCE, Judith I. - BOYCE, Bert, 1995.
55. ØRNHOLT, Ruth: The Public Library as a Gateway to Society - Lifelong Learning in Small Communities. In: 69th IFLA General Conference and Council, Berlin, 2003.
<http://www.ifla.org/IV/ifla69/papers/185e-Ornholt.pdf>

56. O'KEEFE, Diane M.: A space station library service. In: *Special Libraries*, 1991. 1. no. 30-32. p.
57. MCMAHON, Donna - FISCUS, James W.: Access in the arctic: Library service in the Northwest Territories. In: *American Libraries*, 1992./11. 952-954. p.
58. OEVSTEGAARD, Anne Marie: „Epos” - Norway's floating library. In: 66th IFLA Council and General Conference, Jerusalem, 2000.
<http://www.ifla.org/IV/ifla66/papers/141-175e.htm>
59. <http://sikmb.mb.sik.si/>
60. GIBSON, Catherine: How we spent 2.7 million dollars - with the help of centralized selection. In: *Library Journal*, 1995. 128-130.p.
61. HALLIVELL, Phil: Village Collection - refreshing small library bookstock. In: *Public Library Journal*, 1995. 2. n. 46. p.
62. Education and libraries In: *Scandinavian Public Library Quarterly*, 1991. 2. no. 2-31.p. [Tematikus szám]
63. AMEY, Larry: Rural social equity and school housed public libraries. In: *APLIS*, 1997. 4. no. 216-223. p.
64. AARON, Shirley L.: A Study of Combined School-Public Libraries, Chicago : American Association of School Librarians - American Library Association, 1980.
65. HAYCOCK, Ken: The school-housed public library. In: *Emergency Librarian*, 1990. 4. no. 33-34. p.
66. CALL, I. S.: Joint-use libraries. Just how good are they? In: *College and Research Libraries News*, 1993. 10. no. 551-556. p.
67. GLICK, Andrea: CA Schools, Public Libraries to Cooperate, Not Cohabit - New state regulations explain what library bond act will require. In: *Library Journal*, 2001. 12. no.
68. CALL, I. S., 1993.
69. SHAW, Martyn: Top Valley: a joint-use success story. In: *The School Librarian*, 1990. 2. no. 51-55.p.
70. AMEY, Larry, 1997.
71. MÜNZEL, Carl: „Goedenmiddag, ik ben bij u verzekerd ...!” - Guten Tag, ich bin bei Ihnen versichert ...! Niederländische Bibliotheken vermieten Flächen an Private Unternehmen. In: *Buch und Bibliothek*, 1997. 7-8. 490-493.p.
72. BEHRMAN, Sara - CONABLE, Gordon: There's a library at the mall. In: *Wilson Library Bulletin*, 1989./4. 31-33.p.
73. WARD, Jean: Connect to cable TV. In: *Library Journal*, 1992./12. 38-41. p.
74. BOYCE, Judith I. - BOYCE, Bert, R.: Library Outreach Programs in Rural Areas. In: *Library Trends*, 1995./1. 119-120. P.
75. SKALICZKI Judit: Nemzetközi kitekintés és összehasonlítás a könyvtárakat érintő jogi szabályozásokról. Szemle. In: *Könyvtári Figyelő*, 1993./4. 587-597. p.
76. SKALICZKI Judit, 1993.
77. A külföldi példák a Móricz Zsigmond Megyei Könyvtár tanulmányútjairól készült beszámolók alapján. Zselinszky Lászlóné: Bibliobusz a regionális könyvtári rendszerben. Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében. Megvalósíthatósági tanulmány. Nyíregyháza, Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtár, 2002.
78. SKALICZKI Judit: Az információesélyegyenlőség és a demokrácia helye: a könyvtár. A könyvtári terület stratégiai céljai 2003-2007 között. In.: *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás*, 2003./9-10. 375-381. p.
79. SUNDBOM, Anette: The Swedish Repository Library. In: *Scandinavian Public Library Quarterly*, 1994./3. 28-30. p.
<http://www.umea.se/net/Umea%e5+Kommun/Kultur+%e5+ritid/Bibliotek/Sveriges+dep%e5bibliotek/>
80. <http://www.nb.no/>
81. <http://www.nrl.fi/>
82. TASKINEN, Hannu - VATTULAINEN, Pentti: The Finnish national Repository Library: academic and public libraries' joint venture. In: *Scandinavian Public Library Quarterly*, 1998./1. 15-18. p.
83. ØRNHOLT, Ruth: The Public Library as a Gateway to Society - Lifelong Learning in Small Communities. In: 69th IFLA General Conference and Council, Berlin, 2003.
<http://www.ifla.org/IV/ifla69/papers/185e-Ornholt.pdf>
84. HALÁSZ Béla: Könyvtár az Északi Sarkkörön - Látogatás a Rovaniemi Városi Könyvtár - Lapp Megyei Könyvtárban. In: *Könyvtáros*, 1987./4. sz. 231-234. p. A könyvtár honlapja: <http://www.rovaniemi.fi/?depid=3713>
85. Ezúton mondok köszönetet Halász Bélának, hogy személyesen megosztotta velem a finnországi, a franciaországi és az angliai kistépülési könyvtári ellátásról szerzett tapasztalatait.
86. Five-year Southern Adirondack Library System Plan of Service = <http://www.sals.edu/pos20022006.pdf>
87. <http://www.sals.edu/>
88. Ezek közül néhánynak a honlapja elérhető a következő címen: <http://www.swrls.org.uk/Links.htm#Regions>
89. <http://panizzi.shef.ac.uk/library-review/organis/swrls.html>